Znanje koje ŠTITI

Vodič za razumevanje koncepta privatnosti i bezbednosti tela i razgovora sa decom uzrasta 3-10 godina na temu telesnog integriteta

ЈЕДНАКОСТ | EQUALITY
Кабинет министарке без портфеља задужене за координацију активности у области родне равноправности, спречавања насиља над женама и економског и политичког оosnаживања жена
Office of the Minister without Portfolio for Coordinating Activities in Gender Equality, Preventing Violence Against Women, and Economic and Political Empowerment of Women

Udruženje RODITELJ

DVA37

Znanje koje štiti

Vodič za razumevanje koncepta privatnosti i bezbednosti tela i razgovora sa decom uzrasta 3-10 godina na temu telesnog integriteta

Izdavači:	Udruženje građana Roditelj www.roditelj.org Fondacija Dva 37 www.hrabriibezbedni.rs
Vodič priredile:	Anesa Vilić Aleksandra Petrovski
Stručna recenzija:	Prof. dr. sc. Gordana Buljan Flander
Specijalna zahvalnica na stručnoj pomoći:	Milena Aleksić, Jasna Cvejanov
Ilustracija, dizajn i grafičko oblikovanje teksta:	Anja Plemić

Ovaj projekat podržan je od strane Kabineta ministarke bez portfelja zadužene za koordinaciju aktivnosti u oblasti rodne ravnopravnosti, sprečavanja nasilja nad ženama i ekonomskog i političkog osnaživanja žena. Mišljenje koje je izneto u ovom vodiču je mišljenje autora i ne predstavlja nužno i mišljenje Kabineta.

Predgovor

Zašto je ova tema obavezni deo profesionalne kompetencije

Rad sa decom nikada nije samo posao. To je odgovornost, poverenje i svakodnevni susret sa bićima koja u nama vide sigurnost.

Da olakšamo, kreirali smo ovaj vodič. Da bude profesionalna mapa puta, ali i ljudska podrška. Da bude alat koji će vam pomoći da prepoznate signale, postavite granice, vodite razgovore i reagujete smireno, jasno i u skladu sa profesijom, zakonom i etikom. Da razgovor o telu, granicama i bezbednosti postane jednako prirodan kao razgovor o pranju ruku ili prelasku ulice.

Ovaj vodič namenjen je pre svega vaspitačima, učiteljima i stručnim saradnicima u obrazovno-vaspitnim ustanovama, ali i svima koji po prirodi svog posla dolaze u kontakt sa decom uzrasta od 3 do 10 godina - trenerima, veroučiteljima, voditeljima vannastavnih i dnevnih aktivnosti, animatorima i drugim odgovornim odraslim osobama. Cilj vodiča je da pruži jasne, praktične i uzrasno primerene smernice o tome kako razgovarati sa decom o telu, granicama i bezbednosti, kako prepoznati signale zabrinutosti i kako reagovati smireno i profesionalno kada se zlostavljanje dogodi.

Važno je naglasiti da ovaj vodič ne zamenjuje zvanične protokole zaštite dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, već ih dopunjava i dodatno objašnjava, nudeći razumljiv i primenjiv okvir za svakodnevni rad. Njegova svrha je da pomogne odraslima da lakše započnu razgovore sa decom, bolje razumeju principe telesnog integriteta i informisanog pristanka i izgrade okruženje u kojem se deca osećaju sigurno da postave pitanja ili potraže pomoć.

Važno je da na početku budemo svesni toga šta je to telesni integritet. **Telo deteta pripada samo njemu, ono ima pravo da odlučuje ko i kako može da ga dodiruje,** i ima pravo da kaže “ne” svakom dodiru koji mu ne prija i koji mu je zbunjujući. Razumevanje ove osnovne ideje predstavlja polaznu tačku svih daljih tema u vodiču.

Seksualno zlostavljanje dece ostaje najprikriveniji oblik nasilja jer deca često ćute - iz straha, srama, zato što osećaju da odrasli to ne mogu da čuju, zato što misle da im se neće verovati ili zato što ne umeju da imenuju ono što im se dešava. Edukativna prevencija je zato vrlo važna: **kada deca uče o telu, granicama i poverenju, sposobnija su da prepoznaju rizike i potraže pomoć.** Uloga prosvetnih radnika je presudna jer su oni svakodnevno u kontaktu sa decom i imaju odnos poverenja koji olakšava rano prepoznavanje signala i podržavanje dečjeg glasa.

Iako se podaci razlikuju po zemljama, meta-izveštaji i praksa u zaštiti dece ukazuju da se **većina oblika nasilja nad decom događa u okruženjima u kojima deca žive, uče i provode vreme, a počinioci su najčešće osobe koje dete poznaje.** Važno je naglasiti da su najčešći počinitelji ovog oblika zlostavljanja muškarci, što ne isključuje da i žene mogu biti počinitelji.

Jedan od najvažnijih zaštitnih faktora od seksualnog zlostavljanja dece jeste izgradnja sigurnog prostora u kojem se s decom od najranije dobi otvoreno i često razgovara o granicama, telesnom integritetu i sigurnosti tela.

Seksualno zlostavljanje dece je zastrašujuće, ali razgovor o načinima njegove prevencije ne mora da bude takav. **Svrha** vodiča koji je pred vama je upravo to: da **normalizujemo razgovor** na ove teme i da vam pomognemo da znanje i alate za zaštitu na uzrastu primeren način prenesete deci. Nadamo se da će vam naredne stranice pomoći da unesete toplinu, osećaj sigurnosti i svakodnevne normalnosti u razgovore o ličnoj bezbednosti kako bi se deca osećala sigurno da vam se obrate sa (eventualnim) pitanjima, nedoumicama ili brigama, imajući u vidu da vaspitač ili učitelj često predstavlja važnu osobu podrške i poverenja u detetovom životu. Istovremeno, važno je prepoznati da je i vama potrebna podrška kako biste o ovim temama mogli razgovarati smireno, osnaženo i sa osećajem sigurnosti, ostajući pritom pažljivo prisutni uz ono što vam dete govori, kao i uz način na koji se ponaša.

Vi ste odrasli koji deci svakodnevno pokazuju kakav svet postoji. Ovaj vodič je tu da vam bude oslonac u tome.

Zašto je važno da decu učimo telesnom integritetu?

Razumevanje telesnog integriteta predstavlja daleko više od znanja kako zaštititi dete od seksualnog zlostavljanja. To je temelj na kojem se gradi čitav niz veština važnih za emocionalno zdravlje, socijalni razvoj i celokupnu dobrobit deteta. Kada deci od najranijeg uzrasta šaljemo poruku da njihovo telo pripada njima, da imaju pravo da odluče ko ih dodiruje i kada, i da je njihovo “ne” dovoljno - tada ih ne učimo samo bezbednosti, već ih pripremamo za mnogo šire životne situacije.

Pre svega, **telesni integritet je snažna zaštita od vršnjačkog nasilja.** Dete koje zna da ima pravo na svoje granice lakše prepoznaje kada su one narušene, bilo kroz zadirkivanje, guranje, neželjenu fizičku bliskost ili emocionalni pritisak. Takvo dete ima **veće šanse da se zauzme za sebe,** potraži pomoć i prepozna neprimereno ponašanje drugih, umesto da ga normalizuje, prihvata ili prikriva. Kroz učenje o granicama dete ne uči samo da zabrani dodir koji mu ne prija, nego i da razume tuđe granice i poštuje ih, što direktno smanjuje rizik da ono samo postane učesnik nasilja.

Telesni integritet je takođe osnova emocionalne autonomije - sposobnosti deteta da prepozna, izrazi i zaštiti svoja osećanja. Kada dete nauči da je u redu da mu nešto ne prija, da ima pravo da kaže “ne želim to” i da ga odrasli u tome podržavaju, ono razvija unutrašnji osećaj sigurnosti i samovrednovanja. Time se gradi emocionalni prostor u kojem dete može da **razlikuje sopstvene potrebe od očekivanja drugih,** što je jedna od ključnih komponenti mentalnog zdravlja.

Treći važan aspekt je **asertivnost** - veština da se na miran, jasan i uvažavajući način zastupaju sopstvene potrebe. Za razliku od agresivnosti, asertivnost se zasniva na poštovanju i sebe i drugih. Deca koja uče da njihovo "ne" ima težinu i da ne moraju da prihvate neželjeni fizički kontakt, lakše razvijaju i verbalnu asertivnost: da postave granicu, odbiju predlog, izraze neslaganje ili potraže zaštitu kada im je potrebna. Asertivno dete je manje podložno manipulaciji i pritisku vršnjaka, što je i dugoročna zaštita i od nasilja i od rizičnih ponašanja.

Jedan od uobičajenih načina na koje odrasli, najčešće nesvesno, narušavaju telesni integritet deteta jeste **prisiljavanje na fizički kontakt.** Kada detetu kažemo: *„Hajde, poljubi tetku", „Zagrli se s njim, neće da te ujede", „Nemoj da budeš nepristojan"* - šaljemo mu poruku da su **njegova osećanja manje važna od tuđih očekivanja**. Takva poruka modeluje kršenje granica: dete uči da je dužno da pristane na dodir koji ne želi samo da bi udovoljilo odraslima. To u detetovoj glavi stvara opasnu dilemu: *„Ako kažem ne, biću nepristojan, uvrediću nekoga, razočaraću odrasle."* Upravo taj obrazac kasnije povećava ranjivost, jer dete uči da potiskuje svoju nelagodu i da vrlo rano zanemari svoj unutrašnji alarm.

Zato je izuzetno važno da odrasli razumeju da dete ima pravo na "NE" kao kompletnu, potpunu rečenicu. **To "NE" nije neposlušnost**, nije bezobrazluk i nije manjak vaspitanja. To je izraz detetove autonomije i njegovog prava da upravlja sopstvenim telom - pravo koje mi odrasli koristimo svakodnevno, ali ga deci često uskraćujemo. Mi biramo koga ćemo zagrliti, sa kim ćemo se rukovati, kada želimo bliskost, a kada distancu. Dete ima isto to pravo. Razlika je samo u tome što njegova granica češće biva ignorisana.

Praksa iz svakodnevnog života obiluje primerima u kojima odrasli, iz najbolje namere, **umanjuju važnost dečijih granica** Ako dete ne želi da poljubi tetku - to nije nepristojnost, to je pravo na granicu. Ako se dete ustručava da ga neko zagrli - neće postati „hladno" ili „nekulturno", već uči da **osluškuje svoje telo i osećanja**. Ako dete napravi korak unazad kada odrasli želi da ga podigne ili poljubi - ono ne odbacuje ljubav, nego jasno šalje signal da želi kontrolu nad svojim prostorom. Što se više detetovih signala poštuje, to dete ima snažniji osećaj bezbednosti i veće poverenje u odrasle.

Konačno, važno je istaći i kulturološki obrazac koji često potkopava razvoj telesnog integriteta: poruka „budi fin/a". Iako se ova poruka najčešće izriče sa željom da deca budu ljubazna, mirna i saradljiva, ona neretko postaje okvir u kojem se uči poslušnost umesto postavljanja granica. Dete koje veruje da je „fino" samo kada udovolji drugima teže će se usprotiviti, čak i kada mu je neprijatno, zbunjujuće ili kada oseća da mu nešto ne odgovara. Upravo ova naučena popustljivost povećava ranjivost, jer dete, da bi ostalo „fino", uči da prećuti, da se prilagodi, da izdrži.

Odrasli koji se osećaju nelagodno kada dete kaže NE, najčešće su odrasli koji to u svom detinjstvu nisu smeli. Zato je važno biti svestan sopstvenog modela i ne preneti ga dalje. Zadatak odraslih da detetu jasno poruče: *„Tvoje NE je dovoljno. Ne moraš da objašnjavaš. Ne moraš da se pravdaš. Kada ti ne prija - to znači ne."* Time stvaramo jasan model koji omogućava detetu da raste u osobu koja poznaje sebe, poštuje druge i ume da prepozna situacije u kojima je važno zaštititi svoje telo i svoje granice.

Da sumiramo zašto je važno da deca uče o telesnom integritetu:

- **Zato što njihovo telo pripada samo njima.** Imaju pravo da odlučuju o svom telu i odaberu sa kim i kako žele da se pozdrave, baš kao i mi odrasli.
- **Zato što nikome ne duguju fizičku naklonost.**
- **Zato što deca koja „iz pristojnosti" idu protiv sebe izrastaju u nesigurne ljude.**
- **Zato što prisiljavanje dece da zagrle ili poljube nekoga** (koga ne žele u tom trenutku) šalje jasnu poruku da se njihov glas ne računa i da je jedino bitno šta „veliki" kažu.

Sadržaj

Predgovor

- Zašto je ova tema obavezni deo profesionalne kompetencije 3
- Zašto je važno da decu učimo telesnom integritetu 4

01 **Razumevanje telesnog integriteta i zdravih granica** 10

Kako deca uče o telu, granicama i pristanku
Tačni nazivi i pojam privatnosti
Pravo deteta na „NE“
Modelovanje pristanka u svakodnevnim situacijama
Uzrasno primereno ponašanje
Razlika između radoznalosti i zabrinjavajućih ponašanja

02 **Šta je seksualno zlostavljanje** 15

Razvojna znatiželja vs. zlostavljanje
Ponašanja koja liče na zlostavljanje, ali nisu
Šta jeste, a šta nije seksualno zlostavljanje
Vrste seksualnog zlostavljanja

03 **Digitalno okruženje i seksualno nasilje** 19

Oblici zlostavljanja u digitalnom prostoru
Prevencija sekstinga kod dece 9–12 godina
Grooming online: faze i rani signali
Kako razgovarati sa decom o digitalnim rizicima

04 **Mitovi i činjenice o seksualnom zlostavljanju** 24

Najčešći mitovi i zašto su opasni
Statistika: koliko je ovo uobičajeno i zašto se ne otkriva
Zašto deca ćute io seksualnom zlostavljanju
Zašto se seksualno nasilje retko otkriva

05 **Grooming: faze, modeli i primeri** 29

Pet faza groominga
Višeslojni model rizika: rani, srednji i visoki rizik
Kako odrasli postaju meta manipulacije

06 **Šta posmatrati kod odraslih u blizini dece** 33

Rani signali
Ponašanja koja prelaze granicu
Zašto se ovi signali najčešće previđaju
Primeri iz vrtića, škole i sportskih aktivnosti

07 **Promene u ponašanju kod dece koja su preživela seksualno zlostavljanje** 36

Emocionalne promene
Promene u učenju i funkcionisanju
Promene u socijalnom ponašanju
Promene u telesnim navikama i somatizacije
Seksualizovano ponašanje van uzrasta
Promene u igri
Promene u odnosu prema određenim odraslima

08 **Posledice: emocionalne, kognitivne, fiziološke** 39

Emocionalne posledice
Kognitivne i obrazovne posledice
Fiziološke i somatske reakcije
Disocijacija kao mehanizam preživljavanja
Kompleksna trauma i njen uticaj

09 **Krug poverenja/Herojski tim** 43

Ko su odrasli od poverenja
Kako pomoći detetu da izabere svoj krug
Kako odrasli grade poverenje kroz postupke

10 **Uloga vaspitača i učitelja** 45

Kultura poštovanja detetovih granica
Kako govorimo o temi bez zastrašivanja
Praktične rečenice i poruke deci
Kako izgraditi poverenje u grupi

11 **Kako reagovati ako dete progovori** 47

Prvi razgovor - šta reći
Šta ne smemo reći
Kako završiti razgovor
Kako podržati dete nakon otkrivanja
Reagovanje porodice

12 **Koga obavestiti i kako izgleda zakonska obaveza** 50

Koga se obavesštava
Kada se obavestava
Šta je važno znati
Šta ne treba raditi

13 **Kako dokumentovati sumnju** 49

Šta tačno zapisati
Šta ne sme biti deo dokumentacije
Kako čuvati beleške

14 **Kako zaštititi sebe kao profesionalca** 54

Profesionalne granice
Supervizija i stručna podrška
Briga o sopstvenoj emocionalnoj regulaciji
Komunikacija sa roditeljima

15 **Radionice i aktivnosti za decu (3–10 godina)** 56

Moj lični balon
STOP-NE-ODLUČNO
Priča „Telo koje priča“
Aktivnost: Tajna koja se ne čuva
Vežba: Kako reći odraslom da nešto nije uredu
Vežba: crvena zastavica i sigurne odluke

16 **Edukacija roditelja** 58

Najvažnije poruke za roditelje
Kako graditi dosledne poruke između kuće i ustanove
Digitalna bezbednost u porodici
Kako roditelji mogu prepoznati promene

17 **Kako graditi kulturu bezbednosti u ustanovi** 60

Jasna pravila ponašanja za sve odrasle
Dosledno poštivanje profesionalne granice
Obavezne interne edukacije i supervizije
Proaktivna komunikacija s roditeljima
Mehanizmi interne prijave
Timski pristup zaštiti dece

18 **Umesto zaključka** 62

Šta uvek posmatrati
Šta nikada ne raditi
Šta uvek raditi
Apsolutno pravilo zaštite dece
Najvažnije poruke za stručnjake

19 **Recenzija - prof. dr. sc. Gordana Buljan Flander** 65

20 **Literatura** 66

01

Razumevanje telesnog integriteta i zdravih granica

Kako deca uče o telu, granicama i pristanku

Razumevanje tela i granica **gradi se postepeno** - kroz jezik kojim odrasli govore, model ponašanja i dnevne rutine. Cilj u predškolskom i mlađem školskom uzrastu je da deca **imenuju delove tela tačnim nazivima**, razlikuju **intimne delove**, nauče da **njihovo "NE" ima značaj i težinu**, kao i da znaju **kome se poveravaju**.

Tačni nazivi i pojam privatnosti

Učimo decu ispravnu terminologiju za intimne delove tela: penis, vagina, zadnjica, grudi. Naglašavamo da je celo telo deteta privatno i iako se fokusiramo na intimne delove tela, edukativne aktivnosti bi trebalo da proširimo na celo telo deteta. Slikovit način kako da dete zapamti šta su intimni delovi tela i gde su granice, je da ga podsetimo da su to *„delovi koje pokriva kupaći kostim ili donji veš"*. Kao potvrdu poštovanja detetove privatnosti učimo ga da treba biti sam i zatvoriti vrata u toaletu ili kupaonici, osim ukoliko nema prepreka za bezbednost deteta ili još uvek nije samostalno u obavljanju lične higijene. Otvorena i neposredna komunikacija o telesnom integritetu, seksualnosti i intimnim delovima tela u ranom uzrastu, uz korišćenje pravilnih naziva za intimne delove tela i druge delove tela, pomoći će deci da shvate koja ponašanja odraslih prema deci nisu primerena.

Korištenje tačnih naziva je značajno iz tri razloga:

1. Korištenjem umanjenica, nadimaka ili „zabavnih" naziva za delove tela nenamerno možemo da podstičemo osećaj stida, nelagode i zbunjenosti kod deteta.

2. Jasna i primerena terminologija predstavlja poruku potencijalnom zlostavljaču da se sa detetom razgovara o ovim temama, čime se povećava verovatnoća da će dete prepoznati neprimereno ponašanje i o tome se poveriti odrasloj osobi kojoj veruje.

3. U slučaju (eventualnog) poveravanja i opisivanja događaja, precizna terminologija smanjuje rizik od nesporazuma i omogućava jasnije razumevanje onoga što se dogodilo.

Pravo deteta na “NE”

Dete ne prepoznaje uvek prihvatljivo i neprihvatljivo dodirivanje ili ponašanje, generalno. Objasnite mu da nije u redu ako neko posmatra ili dodiruje intimne delove njegovog tela ili od njega traži da gleda ili dodiruje intimne delove tela drugih osoba. Mada ponekad toga nismo ni svesni, **najčešće dete učimo da ne odgovara autoritetu**, da bude ljubazno prema prijateljima, zadovoljava druge, prilagođava se osećanjima drugih ljudi, radi ono što mu se kaže i bude puno poštovanja. Zato je mala verovatnoća da će dete tek tako odbiti dodir govoreći “ne". Vrlo je važan i način na koji se detetu objašnjava da može da odbije takav kontakt, zagrljaj ili poljubac, jer to može da smanji njihov osećaj srama i krivice.

Terapeuti koji iza sebe imaju decenije rada sa osobama koje su preživele seksualno zlostavljanje predlažu sledeće objašnjenje: *„Dozvoljeno ti je da kažeš 'ne' i pokušaš da pobegneš ili se skloniš ako bilo ko pokuša da dodirne intimne delove tvog tela, ili traži da dodirneš njegove, ili prekrši bilo koje od tvojih pravila bezbednosti tela. Hoću da znaš da odbijanje nije nepristojno ili nepoštovanje. Nećeš zbog toga biti u nevolji. Ako ne možeš da kažeš 'ne,' nije tvoja greška ili krivica. Ja sam tu da te zaštitim, podržim i pružim ljubav."*

Imajte na umu i sledeće... Seksualno zlostavljanje se dešava kada deca spavaju u sopstvenom krevetu, na druženju ili noćenju kod prijatelja, u kampu, u šatoru, na školskoj ekskurziji ili rekreativnoj nastavi, u školskoj zgradi ili verskoj učionici. Realnost je da deca ne beže i obično ne mogu da pobegnu. Zato je poruka koju od nas treba da čuju: *“Ako neko pokuša ili dodirne intimne delove tvog tela, uvek ti je dozvoljeno da pokušaš da se skloniš i potražiš pomoć."*

Isto tako, nije realno očekivati da će dete početi da viče na tu osobu, zato je dobro da mu ponudimo sledeću alternativnu: *“Ako neko dodirne intimne delove tvog tela, dozvoljeno ti je da uradiš sve što možeš da pobegneš. Ako nisi u mogućnosti da pobegneš u tom trenutku, važno je da pokušaš da kažeš odrasloj osobi kojoj veruješ šta se desilo. Uvek ću ti verovati i biti tu za tebe."*

Podrška da može da odbije:

- **Jedno NE je dovoljno:** Naglasite da reč **"NE"** ima svoju jačinu i da se na prvo odbijanje (čak i tokom igre kao što je golicanje) aktivnost treba da bude prekinuta.
- **Ćutanje znači NE:** Ako dete ćuti ili okleva, **ćutanje ne znači “DA”**.
- **Pravo na promenu odluke:** Učite dete da je **uvek u redu da promeni odluku i zaustavi aktivnost u bilo kojem trenutku, čak i ako je prethodno reklo “DA”.**

Modelovanje pristanka u svakodnevnim situacijama

VAŽNO

Nikada nemojte terati dete da poljubi nekoga, zagrli ili sedne u krilo. Time se detetu šalje poruka da su tuđa emocionalna stanja važnija od odluke o sopstvenom telu.

VAŽNO

Svaki put kada odrasli ispoštuju detetovo "ne", jača se osećaj telesne sigurnosti i modeli ponašanja prema drugima.

- **Pomoć prilikom održavanja higijene**

Ukoliko dete još uvek nije samostalno u obavljanju lične higijene nakon toaleta ili mu je potrebna pomoć prilikom tuširanja - treba da ga informišete pre nego što dodirujete njegove intimne delove tela (npr "*sada ću ti obrisati zadnjicu*" ili "*pomoćiću ti da opereš penis*"). Takođe, iskoristite priliku da mu se objasnite da je to izuzetak od pravila, da niko drugi ne treba da dodiruje intimne delove tela. Osim ako nije potrebno iz bezbednosnih razloga da bude drugačije, dobra praksa je da vrata kupatila budu zatvorena kada dete ide u toalet ili ga tuširamo. Tako dobija nove praktične lekcije privatnosti.

- **Pregled lekara ili stomatologa**

Zdravstveni pregledi su situacije gde odrasli mogu nenamerno oduzeti detetu pravo na odlučivanje o telu, ali i odlična prilika da na praktičan način pokažemo da poštujemo telesne granice deteta i pomognemo mu da razvije telesnu autonomiju. Detetu treba što detaljnije objasniti šta će lekar uraditi, kako će izgledati pregled, jer deca vole rutinu i predvidivost. Iako ćemo mu naglasiti zašto je važno da ostane mirno, dobro bi bilo da detetu objasnimo kako da iskomunicira svoja osećanja i kako da primereno odreaguje. Na primer, da u slučaju neprijatnosti može da signalizira rukom (pokaže "stop") kako bi trenutno zaustavili pregled. I nama odraslima je ponekad dobrodošao kratak predah od pregleda koji nam nisu prijatni, iako znamo da moramo da ih obavimo, zar ne?

- **Interakcija sa vršnjacima/odraslima**

Nikada nemojte da terate dete da poljubi nekoga, zagrli ili sedne u krilo. Time se detetu šalje poruka da su tuđa emocionalna stanja važnija od odluke o sopstvenom telu. Deo dečije igre je međusobno gurkanje, golicanje, ulazak u lični prostor, ali to ne znači da se svako od njih oseća prijatno u tome. Zato je važno da im naglasimo da ne moraju da dopuste fizički kontakt sa nekim, ukoliko to trenutno ne žele.

Uvek pitajte i proverite: *"Želiš li da zagrliš drugo dete?", "Prepoznajete li vi želi li Ivana zagrljaj? Mi ne prepoznajemo"* (obraćajući se roditelju/staratelju drugog deteta, ako je mlađe), "Mogu li da te zagrlim?"...

Uzrasno primereno ponašanje

Dečja radoznalost može da dovede do istraživanja sopstvenih i tuđih delova tela gledanjem i dodirivanjem. Mogu da vire kada članovi porodice idu u kupatilo ili presvlače se i postavljaju pitanja o razlikama među polovima. U starijem uzrastu mogu da gledaju časopise, knjige, video snimke ili slike na internetu.

Istraživačka igra koja je razvojno očekivana kod dece obično ima sledeće karakteristike:

- Odnosi među decom su uzajamno prijatni i ravnopravni. U igri učestvuju deca koja imaju stabilan, obostran i pozitivan odnos - bilo u vrtiću, školi ili svakodnevnim interakcijama.
- Deca su približno istog uzrasta, fizičke veličine i nivoa socijalno-emocionalnog razvoja. Niko nije u izrazitoj prednosti niti koristi moć nad drugim.
- Igra je spontana, bezbrižna i praćena dobrovoljnim učešćem. Deca često reaguju smehom, radošću ili znatiželjom kada ih odrasli primete.
- Deca lako prihvataju i poštuju granice koje odrasli postave. Na primer, ako im se kaže da zadrže odeću na sebi u vrtiću ili da igra ne prelazi određene okvire, deca to razumiju i bez otpora se prilagođavaju pravilima.

Uzrast 1 - 5 godina

Uobičajena ponašanja:

- **Prirodna radoznalost** i postavljanje pitanja u vezi sa:
  - razlikama između polova i funkcijom intimnih delova tela,
  - higijenom, korišćenjem toaleta i telesnim procesima,
  - time kako su se bebe rodile ili „odakle dolaze“.
- **Istraživanje sopstvenog tela**, uključujući dodirivanje intimnih delova, obično bez osećaja stida, krivice ili nelagode.

Neuobičajena ponašanja (moguća crvena zastavica):

- **Poznavanje konkretnih seksualnih radnji ili upotreba eksplicitnog seksualnog jezika** koji prevazilazi razvojni nivo deteta.
- **Imitiranje seksualnih aktivnosti nalik onima odraslih**, posebno ako se ponavlja, odvija u skrivenosti ili uključuje drugo dete koje deluje nesigurno, uplašeno ili neravnopravno.

Uzrast 6 - 8 godina

Uobičajena ponašanja:

- **Prirodna znatiželja i potreba za informacijama** u vezi sa:
  - fizičkim razvojem i odnosima
  - ličnim vrednostima, pravilima i granicama.
- **Povremeno istraživačko ponašanje sa vršnjacima istog uzrasta i pola**, najčešće kroz igru, igranje uloga ili radoznalost vezanu za razlike u telu.

Neuobičajena ponašanja (moguća crvena zastavica):

- **Seksualne interakcije koje oponašaju ponašanje odraslih**, posebno ako su učestale, skrivena ili uključuju elemente dominacije.
- **Znanje ili opisivanje konkretnih seksualnih radnji** koje prevazilaze uobičajeni nivo informisanosti za ovaj uzrast.
- **Seksualizovano ponašanje u javnosti** ili korišćenje seksualnog sadržaja putem telefona, interneta i društvenih mreža.

Uzrast 9 - 12 godina

Uobičajena ponašanja:

- **Povećana potreba za informacijama u vezi sa:**
  - eksplicitnim sadržajima koje mogu susretati (npr. na internetu, u medijima),
  - odnosima, emocionalnom povezanošću i razlikama u polovima
  - korišćenjem eksplicitnih izraza i razgovorima o seksualnosti i vrednostima, najčešće u kontekstu vršnjačkih diskusija.

Neuobičajena ponašanja (moguća crvena zastavica):

- **Učestalo, pravilno ponavljajuće seksualno ponašanje koje podseća na ponašanje odraslih**, naročito ako uključuje skrivanje, tajnovitost ili vršnjačku neravnopravnost.
- **Seksualizovano ponašanje u javnosti**, koje značajno prevazilazi razvojni nivo deteta.

Odgovornost za zaštitu dece od seksualnog zlostavljanja je na nama dobronamernim odraslim osobama, ali postoji mnogo toga čemu ih možemo od najranijih dana naučiti, bez da direktno i spomenemo ovu temu. Jedno neuobičajeno ponašanje ne znači zlostavljanje, ali znači da treba posmatrati obrazac kroz vreme. Prevencija se temelji na podučavanju deteta da je vlasnik svog tela i da ima pravo na informisani pristanak na svaki fizički dodir. Informisani pristanak je proces u kojem dete učimo da zna da prepozna koji i kakav fizički dodir želi, te da to ima pravo da to kaže.

02

Šta je seksualno zlostavljanje

Razumevanje seksualnog zlostavljanja zahteva jasne i praktične smernice, posebno za nastavnike, vaspitače i sve odrasle koji rade sa decom. Pored formalnih definicija, važno je da napravimo razliku između ponašanja koje jeste zlostavljanje, koje nije, i ponašanja koje može da izgleda zabrinjavajuće, ali ima drugačije poreklo.

Sledeći pregled pruža brzu orijentaciju i pomaže odraslima da tačno prepoznaju situacije koje zahtevaju reakciju.

Razvojnu znatiželju (normalna, očekivana)

- dete dodiruje svoje telo
- pita o razlikama između dečaka i devojčica
- istražuje telo pred ogledalom
- želi da vidi kako izgleda telo druge dece istog uzrasta

Ponašanja koja mogu ličiti na zlostavljanje, ali imaju drugačiji uzrok

- imitacija viđenog sadržaja (filmovi, muzika, internet)
- reakcija na stres, zanemarivanje, promenu rutine
- trauma koja nije seksualne prirode
- deca koja oponašaju odrasle bez razumevanja značenja

Ova ponašanja zahtevaju pažljivo posmatranje, ali ne podrazumevaju automatski seksualno nasilje. Razlika između znatiželje i zlostavljanja uvek se vidi u moći, tajnosti i razvojnim razlikama.

VAŽNO

Deca sa autizmom, intelektualnim teškoćama, govorno-jezičkim smetnjama i senzornim poremećajima imaju značajno veći rizik da budu seksualno zlostavljana.
Razlozi za to su: teže prepoznaju manipulaciju, imaju jaču potrebu za prihvatanjem, lošije razumeju socijalne signale, teže verbalizuju iskustvo, lakše su izolovana od vršnjaka.

ŠTA JESTE seksualno zlostavljanje	ŠTA NIJE seksualno zlostavljanje
Dodirivanje intimnih delova tela deteta (preko ili ispod odeće).	Uzrasno primerena znatiželja dece o telu (gledanje, poređenje, pitanja).
Traženje od deteta da dodiruje tuđe intimne delove.	Igra „doktora“ među decom istog uzrasta, bez prisile i sa obostranim razumevanjem.
Prikazivanje pornografskog sadržaja detetu.	Uobičajena samostimulacija u privatnosti kod dece (masturbacija).
Fotografisanje ili snimanje dece u seksualizovanom kontekstu.	Dodiri nege (presvlačenje, kupanje, pomoć u toaletu) kada su najavljeni i primereni.
Seksualni komentari, nagovaranje, sugestivno ponašanje prema detetu.	Nenameran fizički kontakt bez seksualne namere (npr. gužva, prolazak).
Zloupotreba moći, poverenja ili autoriteta za seksualnu korist.	Razvojne promene ponašanja koje nisu seksualno motivisane (stres, trauma, separaciona anksioznost).

Ako niste sigurni šta tačno jeste seksualno zlostavljanje, niste sami. Jednostavno rečeno: seksualno zlostavljanje dece obuhvata **svako uključivanje deteta** u aktivnosti seksualne prirode **koje ono ne razume, ne želi ili na koje ne može validno da pristane.** U svim oblicima zajednička je **zloupotreba moći i poverenja.**

Ovako to definiše Svetska zdravstvena organizacija: **“Seksualno zlostavljanje dece predstavlja uključivanje deteta u seksualnu aktivnost koju ono ne razume u potpunosti, za koju nije razvojno spremno ili u odnosu na koju nije u mogućnosti dati informisani pristanak, odnosno koja krši zakone ili društvene norme. Seksualno zlostavljanje obuhvata seksualnu aktivnost između deteta i odrasle osobe, ili između deteta i drugog deteta koje je, prema uzrastu ili razvoju, u poziciji odgovornosti, poverenja ili moći, pri čemu je takva aktivnost usmerena na zadovoljenje potreba druge osobe."**

Seksualno zlostavljanje uključuje ponašanja sa i bez kontakta. Seksualno dodirivanje između maloletnih osoba može da bude seksualno zlostavljanje kada postoji značajna razlika u godinama (često definisana kao tri ili više godina) između dece ili ako su deca značajno različita razvojno ili po veličini.

Seksualno zlostavljanje ne mora da uključuje penetraciju, silu, bol ili čak dodirivanje nego i egzibicije, izlaganje dece pornografskom sadržaju, drugim materijalima seksualnog karaktera koji nisu pogodni za njihov uzrast. Tu su još voajerizam i seksualna komunikacija putem telefona, ali i u današnje vreme najaktuelnija, komunikaciju putem online kanala koja se najčešće odigrava preko društvenih mreža. Ovo uključuje proizvodnju, distribuciju i gledanje materijala seksualnog zlostavljanja dece (CSAM, često neadekvatno nazvan dečja pornografija).

Vrste seksualnog zlostavljanja:

Bez kontakta:
- Izlaganje deteta pornografskim sadržajima
- Izrada, gledanje ili distribucija seksualizovanih fotografija, videa ili audio materijala sa decom
- Seksualna komunikacija putem telefona ili online kanala, posebno društvenih mreža

Sa kontaktom:
- Seksualno dodirivanje deteta preko ili ispod odeće
- Prisiljavanje deteta na seksualne aktivnosti (masturbacija, silovanje ili penetracija)
- Seksualno zlostavljanje između dve maloletne osobe kada jedno dete ima znatno veću moć nad drugim

Seksting i sekstoržn:
- Seksting: Razmenjivanje seksualno eksplicitnih sadržaja u kojima deca "dobrovoljno" učestvuju.
- Sekstoržn: Iznuda intenzivnijih i ekspresivnijih seksualnih materijala od dece.

Seksualno zlostavljanje može da uključuje prisiljavanje ili uveravanje deteta da učestvuje u seksualnim aktivnostima, bilo sa ili bez fizičkog kontakta. **Razumevanje razlike između fizičkog dodira koji ne predstavlja zlostavljanje i onog koji jeste je ključno**. Zlostavljanje se dešava kada postoji velika razlika u moći i znanju između zlostavljača i deteta.

Predmet posebne pažnje je i sveprisutnije seksualno zlostavljanje kao oblik vršnjačkog nasilja. Protokol Postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje definiše seksualno nasilje kao ponašanje kojim se dete i učenik seksualno uznemirava, navodi ili primorava na učešće u seksualnim aktivnostima koje **ne želi, ne shvata ili za koje nije razvojno dorastao** ili se koristi za prostituciju, pornografiju i druge oblike seksualne eksploatacije. (LINK)

Za prvi nivo vršnjačkog nasilja smatraju se: oblici seksualnog nasilja sa seksualnom porukom (dobacivanje, psovanje, lascivni komentari, širenje priča, etiketiranje, seksualno nedvosmislena gestikulacija i sl). Za drugi nivo vršnjačkog nasilja oblici seksualnog nasilja su: seksualno dodirivanje, pokazivanje pornografskog materijala, pokazivanje intimnih delova tela, svlačenje... Za treći nivo vršnjačkog nasilja smatraju se: zavođenje učenika od strane zaposlenih, zloupotreba autoriteta, poverenja, ili uticaja nad detetom/učenikom podvođenje, navođenje, iznuđivanje i prinuda na seksualni čin, silovanje, incest i sl.

03

Digitalno okruženje i seksualno nasilje

Oblici zlostavljanja u digitalnom prostoru

Savremeni digitalni prostor omogućio je nove oblike zlostavljanja koji se često dešavaju bez fizičkog kontakta:

- Deljenje fotografija ili videozapisa deteta bez njegovog znanja ili pristanka
- Izrada deepfake sadržaja (AI-generisanih slika ili videozapisa sa likom deteta)
- Traženje od deteta da pošalje „samo jednu sliku“, što često predstavlja prvi korak groominga
- AI-generisani seksualizirani materijali s detetovim likom
- Kontakt nepoznatih odraslih osoba putem online igara, chatova i društvenih mreža
- Seksualizirani komentari, poruke ili “šale” upućene detetu putem digitalnih kanala
- Pretnje, ucene ili zastrašivanje (npr. pretnja deljenjem fotografija – tzv. sekstoržn)
- Lažno predstavljanje (odrasli se predstavljaju kao vršnjaci kako bi stekli poverenje deteta)
- Praćenje i nadziranje deteta online bez njegovog znanja (kontrola profila, lokacije, aktivnosti)
- Deljenje seksualiziranog sadržaja u grupnim chatovima u kojima se dete nalazi, bez njegove kontrole ili saglasnosti

Deca i roditelji često ne razumeju opasnosti online prostora - zbog toga je edukacija presudna.

Seksting je postao jedan od najčešćih oblika digitalnog zlostavljanja dece uzrasta 9-12 godina. Ovo je period tzv. „ranog digitalnog rizika“ - deca su dovoljno tehnološki vešta, ali nedovoljno emocionalno i kognitivno zrela da razumeju posledice deljenja sadržaja. Zato je važno u priručnik uključiti kratko i jasno poglavlje o tome kako prevenirati seksting, šta roditelji i nastavnici mogu da urade i kako prepoznati prve znake online manipulacije.

Kako prevenirati seksting kod dece uzrasta 9-12 godina

A) Razgovarati jasno i uzrasno primereno

Deci treba objasniti da:

- njihove fotografije, a posebno fotografije tela, nikada ne trebaju slati drugima, bez obzira na to ko ih traži
- sve što se jednom pošalju može biti sačuvano, prosleđeno ili zloupotrijebljeno i trajno ostaje dostupno na internetu
- osobe na internetu nisu uvek ono za šta se predstavljaju, čak i kada deluju ljubazno, zabavno ili „kao vršnjaci“

Najvažnija poruka je jednostavna: *„Tvoje fotografije su privatne i niko nema pravo da ih traži.“* Važno je dodatno naglasiti da dete nije krivo ako se neko neprimereno obrati ili pokuša da ga nagovori, te da u takvim situacijama uvek može i treba da potraži pomoć odrasle osobe od poverenja.

B) Postaviti realna pravila digitalnog korišćenja

Roditelji i škole/vrtići mogu pomoći tako što uvode:

- pravilo da se telefon koristi u zajedničkim prostorijama (ne noću, ne u kupatilu)
- zabranu dopisivanja i deljenja sadržaja sa nepoznatim osobama
- obavezno čuvanje privatnosti na mrežama (zaključani profili, ograničena vidljivost sadržaja, bez deljenja ličnih podataka i lokacije...)
- dogovor da dete bez straha od kazne pokaže poruku, fotografiju ili sadržaj koji ga zbunjuje, plaši, uznemirava ili je na bilo koji drugi način čudna.

Ovakva pravila imaju smisla samo ako su praćena otvorenim razgovorom i odnosom poverenja, u kojem dete zna da je sigurnost važnija od kontrole.

C) Učiti decu da prepoznaju manipulaciju

Deca treba da znaju da seksting često ne počinje zahtevom za fotografijom, već kao:

- „posebno prijateljstvo“
- preterana pažnja i učestale poruke
- komplimenti na račun izgleda i tela
- postepeno insistiranje na tajnosti razgovora

Deca treba da znaju da: *„Ako neko traži da čuvaš tajnu od roditelja, nastavnika ili druge odrasle osobe od poverenja - to je uvek to je uvek znak upozorenja.“*

D) Učiti decu kako da reaguju

Deci je važno ponuditi konkretne i jednostavne rečenice kojima mogu da se zaštite, bez potrebe za objašnjavanjem ili opravdavanjem:

- *„Ne šaljem slike.“*
- *„Ne razgovaram o takvim stvarima.“*
- *„Ne sviđa mi se to.“*
- *„Prestani.“*
- *„Ako nastaviš da pitaš, blokiraću te i reći osobama kojima verujem.“*

I uvek: *„Ako ti je neprijatno, zbunjujuće, čudno ili te plaši, reci odrasloj osobi od poverenja.“*

Zlostavljači retko odmah traže fotografije. Najčešće manipulišu postepeno, kroz faze online groominga. Tipični primer: „Prijatelj iz igre“, „Tajna komunikacija“, „Izazov“, „Ucenjivanje nakon prve slike“ ili druge slične poruke.

Seksting sa decom je uvek seksualno zlostavljanje. Deca ne mogu dati pristanak. Deca ne razumeju posledice. Svaka razmena seksualizovanih poruka ili slika sa detetom je krivično delo.

Nema „dobrovoljno“, „on/ona je hteo/la“, „sam/a je poslala sliku“. Odgovornost je isključivo na odrasloj osobi. Pristanak deteta ne postoji u digitalnom prostoru. Svaki zahtev za fotografijom je oblik zlostavljanja, bez izuzetka.

Grooming online: faze i rani signali

Online grooming je proces u kojem odrasla osoba (ili starije dete) putem interneta postepeno gradi poverenje deteta u cilju manipulacije, emocionalnog vezivanja i kasnije seksualne zloupotrebe. Ovaj proces se najčešće odvija postepeno, nenametljivo i bez fizičkog kontakta, zbog čega ga je deci i odraslima često teško prepoznati na vreme.

Faze online groominga

- **Uspostavljanje kontakta:** Počinje kroz igrice, aplikacije, komentare ili poruke. Osoba se često predstavlja kao dete ili „prijatelj".
- **Sticanje poverenja:** Dete dobija posebnu pažnju, pohvale, razumevanje („Samo ti me razumeš", „Ti si posebna/poseban").
- **Emocionalno vezivanje:** Razgovori postaju učestali, dete se ohrabruje da se poverava, a odrasla osoba se postavlja kao „sigurna" i „važna".
- **Uvođenje tajnosti:** Dete se podstiče da razgovore ili poruke krije od roditelja, nastavnika ili drugih osoba kojima veruje.
- **Testiranje granica:** Pitanja o telu, slanje „bezazlenih" slika, traženje fotografija ili video-poziva – često uz umanjivanje ozbiljnosti („To je samo igra", „Ništa loše", "To svi rade").

Rani signali na koje treba obratiti pažnju

Kod dece se mogu pojaviti:

- nagla potreba za privatnošću na uređajima
- uznemirenost, povlačenje ili promene raspoloženja nakon upotrebe interneta
- skrivanje ekrana ili brisanje poruka
- insistiranje da se određeni razgovori ne dele s odraslima
- korištenje „odraslih" izraza ili pitanja o telu koja ranije nisu postojala.

Važno je naglasiti: nijedan signal sam po sebi ne znači zlostavljanje, ali više signala zajedno zahteva pažljiv i smiren razgovor.

Online grooming nosi posebne rizike u odnosu na zlostavljanje koje se odvija uživo, jer se dešava u prostoru u kojem su granice manje vidljive, a opasnosti teže prepoznatljive. U digitalnom okruženju zlostavljač može u potpunosti sakriti svoj pravi identitet, predstaviti se kao vršnjak ili „prijatelj" i istovremeno uspostaviti kontakt s više dece, dok dete, za razliku od stvarnog susreta, nema mogućnost da vidi osobu ni proceni kontekst. Internet omogućava stalan i neprekinut pristup detetu, u bilo koje doba dana ili noći, čime se pojačava emocionalno vezivanje, slabi zaštitna uloga porodice i škole i stvara osećaj da je druga osoba uvek prisutna i dostupna, čak i dok je dete fizički na sigurnom mestu. Online komunikacija često deluje intimnije i manje preteće nego razgovor uživo, pa se deca brže otvaraju, poveravaju i emotivno vežu, ulazeći u odnose čija dubina ne odgovara njihovom uzrastu i razvojnoj zrelosti. Kroz poruke, slike, „šale" ili igre, granice se postepeno pomeraju, neprimereno ponašanje se umanjuje ili normalizira, a dete se navikava na sadržaje koji mu u početku nisu bili prijatni. Za razliku od mnogih situacija uživo, online grooming ostavlja trajan digitalni trag – poruke, fotografije i snimci mogu se sačuvati, ponovo koristiti ili zloupotrebiti, postajući dugotrajan izvor straha, ucene i ponovne traumatizacije. Upravo zbog odsustva fizičkog kontakta, sporog razvoja odnosa i osećaja krivice ili lojalnosti koji se kod deteta mogu javiti, online grooming se često prepoznaje i otkriva kasnije nego zlostavljanje uživo, kada su emocionalne posedice već duboko prisutne.

Kako razgovarati sa decom o digitalnim rizicima

Razgovor sa decom o digitalnim rizicima treba započeti što ranije, ali uvek na način koji je razvojno primeren. Kod dece vrtićkog uzrasta važno je da razgovor bude kratak, jednostavan i usmeren pre svega na osećaje, a ne na tehnologiju. Kao u slikovnici "Mrežoslav" deci se može objasniti da je internet kao biblioteka u kojoj je samo malo knjiga za decu i da postoje situacije u kojima nešto može delovati zbunjujuće, čudno ili neprijatno. Posebno je važno naglasiti da tajne koje uključuju telefon, tablet ili poruke, a koje se traži da se sakriju od roditelja ili vaspitača, treba da kažu. U ovom uzrastu poruke se najbolje prenose kroz kratke rečenice, priče iz svakodnevnog života i stalno ponavljanje istih poruka kroz igru i rutinu.

Kod dece u nižim razredima osnovne škole razgovor se postepeno može proširivati, jer deca već samostalnije koriste digitalne uređaje, ali još nemaju razvijenu sposobnost da razumiju dugoročne posledice svojih online postupaka. Važno je s njima razgovarati o razlikama između stvarnih i online prijateljstava, o tome da ljudi na internetu nisu uvijek ono za šta se predstavljaju, te o njihovom pravu da kažu „ne“, blokiraju osobu ili prijave sadržaj koji su dobili. Ključna poruka u ovom uzrastu treba da bude jasna: *Ako se zbog poruke ne osećaš dobro ili te neko traži da nešto sakriješ, važno je da to podeliš s odraslom osobom kojoj veruješ.*

Uloga odraslih je u oba uzrasta presudna. Najvažniji zaštitni faktor nije stroga zabrana tehnologije, već odnos poverenja. Dete treba znati da neće biti kažnjeno ako pokaže poruku, sliku ili razgovor koji ga zbunjuje, da odrasli postoje kako bi pomogli i zaštitili, te da je sigurnost uvek važnija od poslušnosti ili pridržavanja bilo kakvih „pravila“. Upravo takav odnos omogućava deci da se jave na vreme, pre nego što se rizik pretvori u stvarnu opasnost.

VAŽNO

Izuzetno je važno da roditelji i učitelji deci dosledno i jasno šalju poruku da nikada nisu kriva ako ih neko ucenjuje, preti ili prisiljava da nešto urade ili prešute. Dete treba da zna da u takvim situacijama ima pravo da se obrati odrasloj osobi od poverenja bez straha od kazne, ljutnje ili osude, čak i ako je učinilo nešto što ne razume u potpunosti ili zbog čega se oseća zbunjeno ili uplašeno.

04

Mitovi i činjenice o seksualnom zlostavljanju

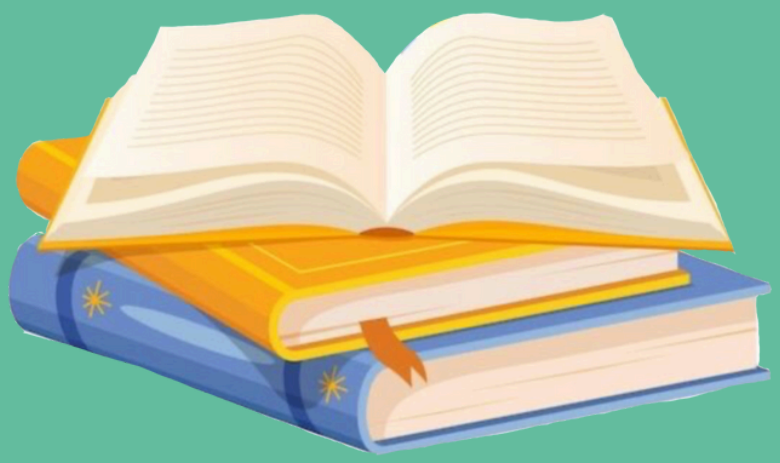

Najčešći mitovi i zašto su opasni

Da bismo efikasno štitili decu, moramo da razbijemo uvrežene zablude i usmerimo pažnju na stvarne rizike. Prevencija se ne postiže zastrašivanjem, već poznavanjem činjenica.

MIT	**ISTINA**
Decu seksualno zlostavljaju nepoznate osobe (stranci).	Dete u 90% do 95% slučajeva poznaje osobu koja ga seksualno zlostavlja. Ključno je fokusirati se na poznate osobe.
Zlostavljači izgledaju kao čudovišta i lako ih je prepoznati.	Većina zlostavljača ostavlja utisak ljubaznih, obazrivih i brižnih osoba. Dolaze iz svih društvenih slojeva i uzrasnih grupa i smatraju se "stubovima društva". Ne postoji tipičan profil zlostavljača. Mogu biti topli, harizmatični, društveno aktivni, „omiljeni" i pozicionirani kao stubovi zajednice (treneri, nastavnici, veroučitelji, porodični prijatelji). Upravo stereotip „čudnog neznanca" otežava prepoznavanje stvarne opasnosti, jer većina zlostavljača deluje sasvim uobičajeno i često zavređuje poverenje okoline.
Opasnost preti samo devojčicama.	Procenjuje se da je 16% dečaka i 20% devojčica ispod 14 godina seksualno zlostavljano.
Žene se ne upuštaju u seksualno zlostavljanje dece.	Otprilike 20 do 25% seksualnog zlostavljanja dece počine žene.
Seksualno zlostavljanje je uvek fizički nasilno.	Većina slučajeva podrazumeva obmanjivanje, manipulisanje i suptilne 'emocionalne pripreme' deteta (tzv. "obrađivanje"). Fizičko nasilje je vrlo retko prisutno.
Deca predškolskog uzrasta nisu u opasnosti.	Iako su deca najviše u opasnosti između 7 i 13 godina, više od 20% dece seksualno je zlostavljano pre osme godine života. Nikada nije prerano za prevenciju.
Deca lažu o zlostavljanju i svesna su da je čin pogrešan.	Deca retko lažu o seksualnom zlostavljanju. Mnogo češće poveruju da je to "posebno prijateljstvo" jer ih odrasla osoba u to uveri svojim posvećenim ponašanjem.
Deca nikada ne uživaju u seksualnom zlostavljanju.	Dečije telo može fiziološki da reaguje na dodir, čak i kada je situacija neželjena, zbunjujuća, bolna ili traumatična. To nije znak pristanka, niti znači da je dete „uživalo" ili želelo da se to dogodi. Reč je o automatskoj telesnoj reakciji koja može da se javi kod bilo koga, bez obzira na okolnosti.
Ako nema fizičkog otpora, nije zlostavljanje.	Deca najčešće ne pružaju fizički otpor, jer su uplašena, zbunjena, zamrznuta ili manipulativno uverena da je to „tajna", „poseban odnos" ili da će biti kažnjena ako se usprotive. Odsustvo otpora nije znak pristanka, već znak da je dete preplavljeno i da ne zna kako da se zaštiti.
Deca su premlada da bi razumela šta im se dešava.	Upravo zato što su premlada, deca ne mogu da razumeju, procene ili pristanu na bilo kakvu seksualnu aktivnost. Neznanje i razvojna nezrelost čine ih posebno ranjivim, a ne odgovornim. Svaka seksualna radnja sa detetom je zloupotreba moći i krivično delo, bez izuzetka.

Statistika: koliko je ovo uobičajeno i zašto se ne otkriva

Na sam pomen seksualnog zlostavljanja, naša okolina reaguje negodovanjem i predstavom da se tako nešto kod nas ne dešava ili da se pak o tome previše priča i daje na značaju, mnogo više nego što se to u realnosti zapravo zbiva. Stoga je ova tema u našem društvu i dalje jedan veliki tabu.

U cilju njegovog otklanjanja predstavićemo vam statističke podatke koji za društvo ipak imaju veću težinu nego ispovest preživelih koja je tako nešto doživela.

- Svako peto dete do navršene 18. godine ima neko iskustvo seksualnog zlostavljanja.
- Počinitelji su najčešće deci poznate osobe, one osobe od poverenja. Svega **10%** su ljudi koji su deci nepoznati. U slučaju takvih deca će najčešće progovoriti i ispričati šta im se desilo.
- Čak **50%** zlostavjača su roditeljske figure dece, najčešće otac ili očuh.
- **20%** zlostavljača čine porodični prijatelji, rođaci, članovi porodice.
- **20%** zlostavljača čine drugi ljudi koji sa decom nisu u srodstvu, ali su na neki način od njih stekli poverenje. To su neretko učitelji, profesori, treneri i drugi autoriteti sa kojima se deca susreću.
- **10%** dece će tokom ili odmah po završetku takvog iskustva to podeliti sa nekim.
- **20%** dece će na preživljenu traumu ukazati promenom ponašanja ili drugim znakovima koji ukazuju na to da im se nešto dogodilo.
- **40%** dece će tek u odraslom dobu, najčešće psihoterapeutima, ispričati šta im se dogodilo.
- **30%** dece o tome nikada za života neće progovoriti.
- **92%** preživelih je imalo loš odnos sa porodicom, druga zlostavljanja ili zanemarivanja
- Od njih **27%** su bili fizički zlostavljani od strane njihovih roditelja.
- Polovina porodica u kojima je dete doživelo seksualno zlostavljanje bila je svedok tom činu.

U poslednjih nekoliko godina globalno se beleži eksponencijalni rast prijava seksualnog zlostavljanja dece u online prostoru. Organizacije koje prate internet bezbednost (npr. NCMEC, Internet Watch Foundation, evropske policijske agencije) navode da je više od 80% novih prijava vezano za digitalne oblike zlostavljanja. Seksting među decom postaje sve češća pojava već u uzrastu 9 - 12 godina, što od stručnjaka i roditelja zahteva znanja o prevenciji i ranom prepoznavanju. Digitalni prostor je postao glavno mesto na kojem predatori stiču pristup deci, vrlo često bez znanja roditelja i institucija.

Jedan od najalarmantnijih podataka u oblasti zaštite dece jeste informacija da deca kad prežive seksualno nasilje retko progovore odmah.

ISTRAŽIVANJA POKAZUJU DA:

10% dece ispriča šta se dogodilo odmah ili u kratkom roku nakon događaja

20% dece pokaže promene ponašanja koje okolina može da primeti

40% dece progovori tek u odraslom dobu

30% dece nikada za života ne progovori

Zašto deca ćute o seksualnom zlostavljanju?

Prema međunarodnim podacima, prosečno vreme od doživljenog zlostavljanja do razotkrivanja kreće se između 10 i 16 godina, u zavisnosti od vrste zlostavljanja, odnosa sa zlostavljačem, prethodnim traumatskim iskustvima i podrške u okruženju.

U slučajevima sekstinga i seksualne iznude (sekstoržna), prosečno vreme ćutanja često je i duže, jer deca:

- osećaju krivicu što su „učestvovala“
- plaše se da će roditelji biti ljuti ili im oduzeti telefon
- veruju pretnjama zlostavljača
- stide se digitalnih tragova (poruka, slika, video-poziva)

Zbog toga je ključno da odrasli razumeju da tišina nije znak da je dete dobro, već da mu je potrebna sigurna osoba kojoj može verovati i reći za iskustvo. Sama deca retko razumeju da je nešto što im se dešava zlostavljanje. Zato odrasli moraju da razumeju statistiku kao alarm, a ne kao broj.

Tajnovitost je glavna taktika seksualnih zlostavljača. Zato je važno naučiti dete da razlikuje iznenađenje od tajne koju ne treba da čuva, kao i stvoriti klimu poverenja. Svaku tajnu zbog koje su deca zabrinuta, zbunjena, uplašena ili tužna - ne treba čuvati, već je podeliti sa odraslom osobom od poverenja.

U slikovnici “Potraga za moćnom značkom Gaćoslav” za iznenađenja ili srećne tajne je objašnjeno da se čuvaju kratko i vezane su za radost osobe koja nam je draga, pa jedva čekamo da ih isrpičamo. S druge strane, tajna je opisana kao nešto što neko od deteta traži nikada da ne kaže i može zbog toga da se oseća uplašeno.

“*Ako me neko traži da čuvam tajnu zbog koje se osećam uplašeno, zbunjeno ili uznemireno, to nije dobra tajna i mogu je reći odrasloj osobi od poverenja.*“ ili “*Ako mi neka tajna nije lepa i čini me da se osećam loše, ili mi je teško da je čuvam, mogu je reći odrasloj osobi kojoj verujem.*” - poruka je koju bi deca trebalo da zapamte.

Način na koji deci objašnjavamo ove teme izuzetno je važan. Ako dete naučimo da „mora odmah reći“, a ono iz straha, zbunjenosti ili srama to ne uspe, postoji rizik da će kasnije kriviti sebe i osećati da je „zakasnilo“ ili pogrešilo. To može dodatno povećati osećaj srama i sprečiti dete da ikada progovori o onome što mu se dogodilo.

Poželjno je da im kažemo: „Važno je da pokušaš reći odrasloj osobi kojoj veruješ ako te neko dodirne po privatnim delovima tela ili te zamoli da ti dodirneš njegove. Ja ću ti uvek verovati. Ako si bio/bila previše uplašen/a da kažeš odmah, možeš reći i kasnije. Nikada nije kasno da kažeš. I nikada nije greška deteta ako se ovako nešto dogodi.“

Zašto se seksualno nasilje retko otkriva

Deca često ćute o seksualnom zlostavljanju ne zato što se ono nije dogodilo, već zato što se nalaze u složenom vrtlogu straha, zbunjenosti i emocionalne preopterećenosti. Deca mogu da osećaju sram, krivicu ili strah da im odrasli neće verovati i da će biti kažnjena. Posebno kod mlađe dece, nedostatak jezika za opisivanje onoga što se dogodilo i nerazumevanje samog čina dodatno otežavaju progovaranje. Zbog toga je važno razumeti da tišina deteta nije znak pristanka ili odsustva zlostavljanja, već često strategija preživljavanja u situaciji koju dete ne može da razume niti kontroliše. Deca vrlo često ne govore o iskustvu seksualnog zlostavljanja zbog snažnog osećaja straha, zbunjenosti i unutrašnjeg konflikta. Najčešći razlozi za ćutanje uključuju strah da im se neće verovati, da će biti kažnjena ili okrivljena, kao i bojazan od narušavanja porodičnih odnosa i gubitka sigurnosti koju porodica predstavlja. Ovaj strah je posebno izražen u situacijama kada je zlostavljač osoba iz detetove najbliže okoline, neko prema kome dete oseća ljubav, bliskost ili poverenje. Deca tada mogu da se osećaju rastrzano između potrebe da se zaštite i želje da ne „povrede“ porodicu. Zlostavljači su ovih mehanizama dobro svesni i često ih svesno koriste kroz pretnje, ucene ili manipulaciju osećajem krivice, čime dodatno učvršćuju detetovo ćutanje i štite sebe.

Dodatno, mnoga deca ćute jer ne veruju da će sistem koji treba da ih zaštiti osigurati njihovu anonimnost, sigurnost i kontrolu nad onim što će se dalje dešavati. Strah od gubitka kontrole nad procesom, ponovnog izlaganja traumatskim pitanjima ili javnosti često je snažniji od potrebe da progovore. Kod neke dece prisutan je i intenzivan osećaj krivice, posebno u situacijama kada su tokom zlostavljanja osetila telesne reakcije ili prijatnost, što je razvojno moguće i ne znači pristanak, ali dete to često ne razume. Kod dečaka je dodatno prisutna snažna stigma i strah od povezivanja iskustva zlostavljanja sa pitanjima seksualne orijentacije, što još više otežava poveravanje. Sve ove okolnosti ukazuju na to da dečije ćutanje nije izbor, već posledica složenih emocionalnih, porodičnih i društvenih pritisaka.

Sa kakvim pretnjama i porukama se dete suočava?

Pretnje i poruke su brojne. Ako kažeš...

- Niko ti neće verovati
- Oboje ćemo biti u nevolji
- Reći ću da ti se sviđalo
- Biće tvoja greška
- Ići ću u zatvor
- Povrediću tvoju porodicu
- Više ti neću biti drug
- Podeliću tvoje slike/poruke dalje
- Drugi ne bi razumeli naš odnos, on je poseban i važan
- ...

VAŽNO

Pravila bezbednosti tela i veštine otpora su važan deo prevencije, ali posebno je bitno da vodimo računa o načinu na koji o tome govorimo, jer to može nenamerno da podstakne sramotu, ukoliko dete doživljava seksualno zlostavljanje.

VAŽNO

Zlostavljanje retko počinje silom. Zlostavljači ciljano biraju decu koja su sklona prilagođavanju i traženju odobravanja, te kroz postepenu manipulaciju, ljutnju ili emocionalnu ucenu (uskraćivanje ljubavi, pažnje ili sigurnosti) uspostavljaju odnos moći i osiguravaju detetovo ćutanje.

05

Grooming: faze, modeli i primeri

Grooming: faze, modeli i primeri

Grooming je proces postepenog približavanja detetu i manipulacije, kojim zlostavljač gradi odnos poverenja, tajnosti i emocionalnog oslanjanja, sa ciljem da dete postane ranjivo i lakše prihvati neprimerena ponašanja. Zbog toga grooming retko izgleda nasilno. Najčešće počinje kao „posebna pažnja“, „*prijateljstvo*“ ili „*podrška*“. Seksualni grooming ili emocionalno pripremanje deteta za zlostavljanje (zavođenje) predstavlja uspostavljanje odnosa poverenja i emocionalne povezanosti između seksualnog predatora i deteta. Zlostavljači ne pripremaju samo dete, već i odrasle osobe koje su u detetovom neposrednom okruženju jer kao takve čine rizik koji bi mogao da spreči njihov plan.

Razumevanje faza groominga odraslima pomaže da prepoznaju rane signale i zaštite dete na vreme. Seksualni grooming možemo da podelimo u sledećih pet faza:

1. Predator najpre **procenjuje i “bira” dete** koje bi bilo adekvatno za seksualno zlostavljanje. Zlostavljači traže decu koja deluju: usamljeno, željno pažnje, preterano poslušno, povučeno, nesigurno, u konfliktu sa vršnjacima ili roditeljima. Ova faza često prolazi neprimećeno jer izgleda kao „briga“ ili „posebno interesovanje“.

2. Pronalaženje načina za **uspostavljanje kontakta za detetom**. Kada uspe da uspostavi kontakt kreće u formiranje dubljeg odnosa. Zlostavljači neretko biraju profesije koje im omogućavaju nesmetani kontakt sa decom (na primer: lekari, učitelji, verski službenici, različita zaposlenja u školama ili vrtićima gde deca borave)

3. Seksualni predator potom vrši **procenu rizika.** Neće svako dete postati žrtva seksualnog zlostavljanja. Određena deca imaju veći rizik da to postanu - to su pre svega deca iz ranjivih grupa, deca sa različitim poteškoćama, deca iz disfunkcionalnih porodica, deca bez roditelja, deca koje se na različite načine osećaju zanemareno ili nevidljivo. Zlostavljač se predstavlja kao neko ko je: zabavan, „uvek tu“, spreman da pomogne, omiljen među decom, od poverenja kod odraslih. Često se trudi da pridobije i roditelje, kako niko ne bi posumnjao u njegovu bliskost sa detetom.

4. Predator kreće u stvaranje **posebne veze sa detetom** postavljanjem deteta na specijalnu poziciju uz njegovo dobro poznavanje dečijih potreba i razumevanje dečijih osećanja. Za svako dete imaju razvijene posebne sisteme razgovora kojima pokazuju koliko je ono za njega posebno. Deca koja dolaze iz okruženja u kome su zanemarivana ovo iskustvo doživljavaju pozitivno, jer prvi osećaju da su nekome bitni pa su radi održavanja tog odnosa spremni da pređu preko stvari za koje osećaju da nisu u redu (nisu adekvatne). Zbog svog neznanja ne umeju da prepoznaju kakvi su to odnosi zdravi za njih, a kakvi nisu. Zlostavljač postepeno probija granice: „slučajni“ dodiri, komentari o telu, slikanje, predugo zadržavanje sa detetom, traženje tajnosti, sve više privatnosti, Suština faze: da proveri da li će dete reći NE i da li će neko primetiti. Zlostavljač detetu objašnjava da su dodiri „normalni“, „posebni“ ili „deo prijateljstva“. Koristi manipulaciju: „*Ti si mene izabrao.*“, „*Niko ne bi razumeo.*“, „*Ovo je naša posebna stvar.*“ Deca često ne prepoznaju zlostavljanje jer ne razumeju seksualni kontekst.

5 Potom dolazi do **seksualne faze**. Predator počinje postepeno da uvodi ideju seksualnog kontakta. Kreće bez kontakta kroz izlaganje deteta seksualnim sadržajima, neadekvatnim za dečije doba da bi postepeno procenjivao rizik od otkiravanja te tajne do prvog kontakta. Predatori se štite govoreći deci da to svi tako rade, da se na taj način pokazuje ljubav, podstiču osećaj krivice i srama kod deteta rečenicama "*I tebi je bilo prijatno i ti si to hteo/la.*" Zatim podstiču osećaj bespomoćnosti, primera radi rečenicom: "*Niko ti neće verovati*". Zastrašuju žrtvu govoreći: "*Ukoliko nekome kažeš ti ćeš otići u dom, a ja u zatvor pa se više nikada nećemo videti".*

Grooming ili emocionalna priprema deteta za zlostavljanje pojednostavljeno može se prikazati i kao višeslojni model povećavanja rizika:

PRVI SLOJ - rani signali (blagi rizik)

- previše pažnje prema jednom detetu
- naglašena ljubaznost
- česta komunikacija bez razloga
- neželjenje granica, insistiranje na fizičkom kontaktu

Ovo je faza gde se najčešće može sprečiti dalji rizik.

DRUGI SLOJ - prikriveni obrasci (srednji rizik)

- izolovanje deteta
- tajne između odraslog i deteta
- pokloni, posebni zadaci, privilegije
- traženje privatnosti („*da razgovaramo nasamo*")
- čuvanje deteta bez prisustva drugih

Ovo ukazuje na grooming i zahteva hitnu pažnju profesionalaca.

TREĆI SLOJ - jasno rizična i zabranjena ponašanja (visok rizik)

- dodirivanje intimnih delova tela
- traženje dodira
- fotografisanje deteta u neprikladnim situacijama
- prikazivanje seksualnog materijala
- online zlostavljanje, sekstoržn, navođenje na slanje fotografija

Ovo su direktni oblici seksualnog zlostavljanja koji zahtevaju hitnu reakciju i prijavu nadležnima.

VAŽNO

Seksualni predatori skoro nikada ne koriste silu, već manipulativnim tehnikama povećavaju detetov osećaj zavisnosti pa je mnogo teže razotkriti i razumeti takav jedan odnos. U tom odnosu dete je krivo i detetu se ne veruje - to je poruka koju šalje zlostavljač, ali neretko i društvo.

Kako odrasli postaju mete manipulacije

Grooming ne pogađa isključivo decu. Da bi zlostavljanje moglo trajati, zlostavljač vrlo često svesno i sistematski manipuliše odraslima iz detetovog okruženja – roditeljima, učiteljima, trenerima, rođacima ili drugim autoritetima. Odrasli tada, često nesvesno i dobronamerno, postaju dio mehanizma koji detetu otežava da progovori i produžava njegovu izloženost riziku.

Jedan od najčešćih načina manipulacije odraslih je stvaranje slike poverenja i „besprekorne reputacije“. Zlostavljač se predstavlja kao posebno brižna, angažovana i pouzdana osoba, neko ko pomaže, volontira, preuzima dodatne obaveze ili pokazuje izuzetnu pažnju prema deci. Takva slika otežava odraslima da posumnjaju, jer je u suprotnosti s njihovim očekivanjima o tome „kako zlostavljač izgleda“. Sumnja se tada doživljava kao nepravedna ili preterana, a dete ostaje bez podrške.

Drugi čest obrazac je normalizacija bliskosti i kršenje granica. Odraslima se ponašanje predstavlja kao „toplina“, „šala“, „poseban odnos“ ili „prirodna bliskost s decom“. Kada odrasli ne reaguju na suptilna pomeranja granica, poput dugih zagrljaja, privatnih poruke, poklona, izolovanih aktivnosti, zlostavljač dobija potvrdu da je okruženje permisivno i da se granice mogu dalje pomerati.

Zlostavljači često manipulišu i osećajem odgovornosti i straha odraslih. Roditeljima se može sugerisati da bi „prijavljivanje uništilo porodicu“, da bi dete bilo stigmatizirano ili da bi „sve postalo mnogo gore“. U školskom ili institucionalnom kontekstu, odrasli mogu strahovati od reputacijskih posledica, konflikata ili administrativnih komplikacija. Na taj način se tišina predstavlja kao „manje zlo“, a zaštita deteta se nesvesno odlaže.

U svakodnevnoj praksi grooming odraslih često izgleda vrlo „obično“: nastavnik kojem se dete poverava „jer mu je lakše“, trener koji insistira na privatnim treninzima, rođak koji preuzima ulogu „spasitelja“ porodice, online poznanik koji roditeljima deluje kao „dobar prijatelj deteta“. Zajednički imenitelj nije očigledna pretnja, već postepeno stvaranje poverenja i smanjenje opreza.

Posebno osetljivo područje je digitalni prostor, gdje odrasli često nemaju potpuni uvid u detetovu komunikaciju. Zlostavljač može da uveri roditelje da je online kontakt „bezazlen“, „edukativan“ ili „pod kontrolom“, dok istovremeno dete izlaže manipulaciji, emocionalnom vezivanju i tajnosti.

Važno je naglasiti da odrasli koji su manipulisani nisu krivi, ali jesu odgovorni da uče prepoznavati ove obrasce.

Prevencija groominga ne počinje s detetom, već s odraslima koji su spremni preispitivati vlastite pretpostavke, reagovati na rane signale i staviti sigurnost deteta ispred ugode, svog ideala sveta, reputacije ili izbegavanja konflikta. Samo okruženje u kojem su granice jasne, pitanja dozvoljena, a sumnje shvaćene ozbiljno, može biti istinski zaštitno za dete.

06

Šta treba posmatrati kada su odrasli u blizini dece

Da li ste se ikada osećali neprijatno posmatrajući kako se neko igra sa detetom ili flertuje sa tinejdžerom? Možda ste pomislili: "*Samo preterano reagujem*", ili "*Zašto on/ona to radi?*" ili "*Oni zapravo time ne misle ništa loše.*" Možda ste čak pomislili da nešto nije u redu sa vama zato što ste uopšte pomislili da nešto izgleda neprikladno.

Ne ignorišite komentare ili ponašanja koja vas čine uznemirenim i zabrinutim. Možete razgovarati o nečijem ponašanju bez izricanja optužbi, nije vam potreban "dokaz" da biste započeli razgovor ili intervenisali na način koji bi mogao zaštititi dete pre nego što bude povređeno.

Lista za proveru u nastavku nudi neke znakove upozorenja. Da li poznajete odraslu osobu koja:

- Odbija da dozvoli detetu da postavi bilo kakve svoje granice? Na primer, govori da samo roditelj može da odluči kada je privatnost dozvoljena u kući, čak i u kupatilu?
- Insistira na grljenju, ljubljenju, golicanju, rvanju ili držanju deteta čak i kada dete ne želi ovakvu naklonost?
- Previše je zainteresovana za seksualnost određenog deteta, kao što je višesatni razgovor o razvoju tela deteta?
- Insistira da provodi vreme nasamo sa detetom?
- Provodi većinu svog slobodnog vremena sa decom i nije mnogo zainteresovana da provodi vreme sa ljudima svojih godina?
- Redovno nudi da čuva mnogo različite dece besplatno ili da vodi sam/sama decu na ekskurzije koje uključuju noćenje?
- Kupuje samo određenoj deci poklone, odvodi ih na posebne avanture ili im daje novac bez očiglednog razloga?
- Često uđe u kupatilo dok su tamo deca?

Bilo koje od ovih ponašanja samo po sebi ne znači da je dete seksualno zlostavljano. Ali ako ste odgovorili "da" na više od jednog, počnite da postavljate pitanja i potražite pomoć. Imate priliku da ojačate krug zaštite oko deteta.

Seksualno zlostavljanje ne mora uključivati fizički kontakt. Neki od najopasnijih oblika počinju kao „posebno prijateljstvo", poveravanje, pokloni i pažnja - upravo kroz odnos koji deluje nežno i brižno. Upravo zato je važno obraćati pažnju na ponašanja **odraslih koja prelaze granice**, kao i na promene u ponašanju deteta, čak i kada nema fizičkih tragova.

Ovo su situacije koje se često javljaju u vrtićima, školama, sportskim sekcijama i drugim okruženjima, i koje mogu biti rani pokazatelji rizika.

Primer 1: „Omiljeno dete"
Učitelj sporta često hvali jednog učenika, daje mu duže zagrevanje nasamo i šalje poruke o „posebnom talentu" i „privilegijama". Roditelji primećuju da dete želi da izbegava treninge. **Zašto je rizično?** Neravnomerna pažnja, izdvajanje deteta i privatni kontakt mogu biti rane faze grooming-a.

Primer 2: „Pomoć iznad očekivanog"
Zaposleni u školi/vrtiću stalno nudi jednom detetu da mu „pomogne oko domaćeg", ostaje sa njim posle časa i zaključava vrata radi „bolje koncentracije". **Zašto je rizično?** Zatvoreni prostor, privatnost i izolacija deteta su faktori rizika čak i ako nema fizičkog dodira.

Primer 3: „Dete koje ne želi da se presvlači“
Dete u vrtiću iznenada odbija da se presvlači pred vaspitačima i ima pojačanu potrebu za privatnošću. **Zašto je rizično?** Nagla promena granica i nelagoda u rutinskim aktivnostima često ukazuju na iskustvo narušenih granica.

Primer 4: „Pokloni bez povoda“
Instruktor daje jednom detetu slatkiše, male poklone i sveske, uz objašnjenje da je to „tajna između njih“. **Zašto je rizično?** Traženje tajnosti i nagrađivanje su česti mehanizmi pridobijanja deteta.

Primer 5: „Predugo zadržavanje u toaletu“
Odrasla osoba čuva vrata toaleta kada je unutra određeno dete ili ulazi „da proveri da li je sve u redu“, iako dete nije u ranom uzrastu. **Zašto je rizično?** Privatni prostori su mesta sa najviše rizika.

Ovi primeri ne znače automatski da se zlostavljanje događa, ali predstavljaju ozbiljan signal da treba obratiti pažnju, razgovarati, posmatrati i primeniti protokol.

Mnogi oblici zlostavljanja ne ostavljaju fizičke tragove i često se pogrešno tumače kao „neprijatno ponašanje“ ili „previše pažnje“. To su:

a) Posmatranje deteta u privatnim situacijama
- ulazak u kupatilo bez razloga
- zadržavanje pogleda na detetovom telu
- komentarisanje izgleda deteta

b) Fotografisanje ili snimanje bez opravdanog razloga
- stalno snimanje deteta u aktivnostima koje ne zahtevaju dokumentovanje
- korišćenje telefona u svlačionicama i toaletima

c) Ponuda čuvanja deteta bez razloga
- odrasla osoba koja insistira da bude sama sa detetom
- naglašena radost zbog „provođenja vremena udvoje“

d) Online manipulacija (skrivena, nenametljiva)
- deljenje „nevinih“ slika, emodžija ili komplimenata
- traženje profila deteta na mrežama bez znanja roditelja
- slanje poruka kasno uveče

e) Zloupotreba pozicije moći
- nuđenje privilegija jednom detetu
- obećanja, nagrade, poseban tretman

Ovo su rani znakovi koji se često previde jer ne izgledaju kao nasilje, ali upravo su oni prvi i najvažniji sloj prepoznavanja rizika.

Ne radi se o tome da odrasle “optužujemo”, već o tome da prepoznamo ponašanja koja prelaze granice i mogu da vode ka manipulaciji, čak i kada izgledaju nežno, prijateljski ili predusretljivo.

07

Promene u ponašanju kod dece koja imaju iskustvo seksualnog zlostavljanja

Seksualno zlostavljanje retko ima vidljive fizičke tragove. Većina znakova su emocionalni, ponašajni i kontekstualni. Često su nejasni, pa profesionalci treba da gledaju **obrazac**, a ne pojedinačan signal. Ne mora svaka detetova promena u ponašanju koju uočimo da ukazuje da je ono žrtva seksualnog zlostavljanja, ali je dobar alarm da dodatno obratimo pažnju i proverimo da li se tako nešto dogodilo. Koji su to pokazatelji koji nam govore da je dete preživelo nekakav oblik seksualnog nasilja?

Emocionalne promene

- nagla razdražljivost
- iznenadni napadi plača
- neobjašnjiv strah
- nepoverenje prema odraslima
- pojačana potreba za bliskošću ili potpuna distanca
- nagle promene raspoloženja bez jasnog povoda
- osećaj srama ili „lošeg samopoimanja“ („Ja sam loš/a“)
- preterana krivica ili odgovornost za druge
- emocionalna otupelost ili „previše mirno“ ponašanje

Promene u učenju i funkcionisanju

- pad pažnje i koncentracije
- zaboravljanje već naučenih veština
- izbegavanje škole/vrtića
- naglo smanjenje uspeha
- deluje „odsutno“ ili „kao da sanjari“ (disocijacija)
- regresija (npr. povratak ponašanja karakterističnih za mlađi uzrast)
- izbegavanje aktivnosti koje su ranije bile zabavne
- teškoće u praćenju uputa ili organizaciji zadataka
- učestale „greške iz nepažnje“ bez ranijeg obrasca

Promene u socijalnom ponašanju

- povlačenje od vršnjaka
- sukobi sa decom ili odraslima
- izolacija u grupi
- hiperprilagođenost (previše „dobro dete“)
- izražen strah od autoriteta ili, suprotno, neprikladna bliskost s odraslima
- potreba da stalno udovoljava drugima (people-pleasing)
- teškoće u postavljanju granica („ne znam da kažem ne“)
- pojačana potreba da kontroliše druge ili situacije

Promene u telesnom ponašanju i navikama

- poremećaj sna (noćne more, strah od mraka)
- problemi u ishrani (odbija da jede, prejedanje)
- česte glavobolje, bolovi u stomaku
- izbegavanje presvlačenja ili dodira
- učestalo mokrenje, noćno mokrenje (enureza) bez medicinskog razloga
- psihosomatske tegobe koje se ponavljaju u stresnim situacijama
- pojačana osetljivost na dodir ili zvukove
- izbegavanje određenih osoba ili prostora bez jasnog objašnjenja

Seksualizovano ponašanje koje nije u skladu sa uzrastom

- reči ili teme koje dete ne može znati prirodno
- ponašanje koje imitira seksualne radnje
- preterano interesovanje za telo odraslih ili druge dece
- korišćenje seksualizovanog jezika bez razumevanja značenja
- ponašanja koja prelaze granice igre ili radoznalosti
- insistiranje na „tajnosti“ seksualizovanih radnji

Promene u igri

- igra je često najjasniji indikator.
- ponavljanje trauma kroz igru
- „tajne igre“
- crtanje intimnih delova tela ili nasilja
- rigidno ponavljanje istih scena bez razrade
- igre u kojima dete stalno preuzima ulogu „slabijeg“ ili „krivog“
- nagle prekide igre uz uznemirenost ili povlačenje
- igre u kojima se brišu granice tela, privatnosti ili moći

Promene u odnosu sa određenim odraslim osobama

- odbijanje kontakta
- izbegavanje zagrljaja, dodira ili fizičke bliskosti koja je ranije bila uobičajena
- strah, povlačenje ili preterana poslušnost prema određenoj osobi
- nervoza kada se ta osoba pojavi u prostoriji
- izražen strah, povlačenje, zamrzavanje ili vidna napetost u prisustvu te osobe
- nervoza, uznemirenost ili promene raspoloženja kada se ta osoba pojavi u prostoriji
- pokušaji da dete ostane blizu „sigurne“ odrasle osobe ili da izbegne odlazak kući, u vrtić ili na aktivnosti gde je ta osoba prisutna.

Ovo je posebno važno: deca često ne znaju da objasne zašto, ali njihovo telo reaguje.

Ako vidite ili čujete nešto što jednostavno ne deluje primereno ili vam daje razlog za zabrinutost, verujte sebi. Često je vaš instinkt iz stomaka reakcija na nešto što ste možda videli ili čuli, ali nemate reči da opišete. Istražujući situaciju malo dalje, možete saznati šta se dešava oko vas. A učeći više, postavljajući pitanja i vodeći razgovore, takođe ćete preneti poruku da deca pod vašim nadzorom imaju zaštitničku odraslu osobu koja brine o njima.

Može biti lakši put da odložite bilo kakvu akciju i kažete da “*nema ničeg zabrinjavajućeg u tome*", ali naša je odgovornost kao odraslih da se oglasimo o sumnjivom ponašanju ili zabrinjavajućoj situaciji koja uključuje bezbednost dece.

VAŽNO

Verujte svojim osećanjima, zapažanjima i instinktu. Često je vaš instinkt iz stomaka reakcija na nešto što ste možda videli ili čuli, ali nemate reči da opišete. Ako nešto vidite, razmislite da nešto kažete ili učinite.

08

Posledice: emocionalne, kognitivne, fiziološke

Prepoznavanje seksualnog zlostavljanja dece često je otežano činjenicom da se većina rizičnih situacija odvija prikriveno, bez fizičkog nasilja i bez jasnih tragova. Zlostavljači retko započinju odnos otvorenim povredama granica, već najčešće koriste naizgled bezazlena ponašanja, manipulaciju i postupno približavanje. Zbog toga je važno da stručne osobe poznaju tipične obrasce i mogu da prepoznaju rane signale, i kada na prvi pogled „nema ničega problematičnog".

Seksualno zlostavljanje ostavlja **duboke posledice na preživele**. Neke od njih su: gubitak smisla i beznađe, osećaj srama i bezvrednosti, mala ili nikakva sećanja na sam događaj (na taj način mozak štiti dete od strahote koju je preživelo), noćne more i flešbekovi (posebno emocionalni), anksioznost i panični napadi, razvoj specifičnih strahova i fobija, izuzetno nisko samopouzdanje, hronična bol i glavobolja, zloupotreba droga, poremećaj u ishrani, autodestruktivna i destruktivna ponašanja, povećan oprez i nepoverenje koje smanjuje mogućnost uspostavljanja nekih budućih kontakata, pad koncentracije i veliki pad interesovanja, depresija, preplavljenost, nesanica, put ka suicidu, školski neuspeh (čak i napuštanje škole), prostitucija, strah od svakog oblika intimnih odnosa, promena slike o sebi, drugima i svetu, pojava besa i agresivnosti, različiti oblici disocijacije, nerazlikovanje emocionalnih od seksualnih dodira, te (kompleksni) posttraumatski stresni poremećaj.

Posledice seksualnog zlostavljanja kod dece nikada se ne ograničavaju samo na emocionalnu bol ili psihičke simptome. One često duboko utiču na detetovu sposobnost da uči, da se povezuje sa drugima i da funkcioniše u obrazovnom sistemu. Zbog toga je važno posmatrati ponašanje deteta u učionici ne samo kroz prizmu discipline i uspeha, već i kao potencijalni pokazatelj narušenog osećaja bezbednosti.

Deca koja su preživela seksualno zlostavljanje često ispoljavaju promene koje odrasli pogrešno tumače kao „lenjost", „nezainteresovanost" ili „problematičnost". U stvarnosti, te promene su posledica dubokog emocionalnog preopterećenja. Dete može iznenada zaboraviti veštine koje je ranije savladalo - pisanje, čitanje, računanje. Ovo je česta reakcija na traumatski stres: mozak preusmerava energiju na preživljavanje, a ne na učenje. Koncentracija, pažnja i pamćenje su drastično umanjeni kod dece koja se bore sa traumom. Dete možda sedi u učionici, ali je emocionalno odsutno. Ocene su mu niže jer dete više nema kognitivni kapacitet za učenje, a ne zato što *„ne želi"*. Bunt, agresivnost, plačljivost, povlačenje ili hiperaktivnost često su pokušaji deteta da se nosi sa unutrašnjim haosom. To nisu *„loše navike"*, to su **reakcije na preopterećen nervni sistem**. Što je trauma dublja, veća je verovatnoća da će dete u školi/vrtiću ispoljiti ponašanja koja odrasli doživljavaju izazovno. Važno je naglasiti: u obrazovnom kontekstu **niko ne *„pravi probleme"* bez razloga.** Svako odstupanje u učenju i ponašanju kod deteta treba posmatrati kao signal i poziv upomoć, a ne kao neposlušnost.

Kompleksna trauma i njen uticaj

Deca retko dožive samo jedan traumatski događaj. Mnoga doživljavaju **kompleksnu traumu** - produženo, ponavljajuće, često prikriveno nasilje od osobe koja je trebalo da pruži zaštitu. Kompleksna trauma razara detetovu predstavu o svetu, o odraslima i o sopstvenom identitetu. Dete često razvija uverenje da je samo u onome što proživljava i da mu drugi odrasli ne mogu ili ne žele pomoći. Upravo zato je od ključne važnosti da ta uverenja aktivno menjamo – kroz doslednu prisutnost, verovanje detetu i pružanje jasne, stabilne podrške koja mu vraća osećaj sigurnosti i povezanosti.

Posledice kompleksne traume uključuju:

- hroničnu napetost i nemogućnost opuštanja, stalno stanje „opreza“
- teškoće u regulisanju emocija (nagla preplavljenost, emocionalna otupelost ili brze promene raspoloženja)
- intenzivan strah od autoriteta ili, suprotno, neprikladnu bliskost s autoritetima
- snažnu potrebu za preteranim ugađanjem drugima ili, s druge strane, izražen otpor prema pravilima i granicama
- poteškoće u izgradnji i održavanju prijateljstava, nepoverenje u odnose
- dubok osećaj krivice, srama (posebno toksični sram i lične nesigurnosti
- narušenu sliku o sebi i osećaj „da nešto sa mnom nije u redu“
- disocijativne reakcije (odsutnost, „isključivanje“, osećaj da nije prisutno u trenutku)
- poteškoće s koncentracijom, učenjem i pamćenjem
- telesne simptome bez jasnog medicinskog uzroka (glavobolje, bolovi u stomaku, umor)
- razvoj unutrašnjeg kritičara ...

Deca sa kompleksnom traumom često deluju kao da imaju „više problema“, ali u suštini imaju - više rana.

Disocijacija je jedan od najčešćih i najneprimetnijih mehanizama kojima deca pokušavaju da se zaštite. To je psihološki način „isključenja“ kada je situacija previše bolna ili zastrašujuća. Tipični oblici disocijacije kod dece uključuju: Zamrznutost (Dete deluje ukočeno, nepomično, oči izgledaju „prazno“, telo kao da je pod blagom tenzijom), Odutalost/„prazan pogled“ (Dete često gleda u jednu tačku, gubi nit razgovora, ne registruje uputstva nastavnika), Deluje kao da nije mentalno prisutno (Učitelj objašnjava gradivo, dete klima glavom, ali ne pamti ništa. Dete kasnije ne zna šta se radilo na času). Disocijacija nije nepažnja. Nije bezobzirnost. Nije nezainteresovanost. To je mehanizam preživljavanja kojim mozak pokušava da se zaštiti od bolnih emocija i uspomena. Učitelji koji ovo razumeju mogu prepoznati detetovu potrebu, a ne samo njegovu tišinu.

Trauma ne utiče samo na emocije i misli, već duboko menja fiziološke reakcije tela. To se najčešće ispoljava kao:

Somatske reakcije

- glavobolje
- bolovi u stomaku
- mučnina
- hronični umor
- poremećaji sna

Senzorna preosetljivost

- zvuk (glasni ili iznenadni)
- dodir (posebno neočekivan ili intenzivan)
- gužvu i pretrpane prostore
- jako svetlo ili nagle promene osvetljenja
- brze i nepredvidive pokrete u okolini

Hiperarousal ili hiperpobuđenost

- stalni nemir i nemogućnost mirovanja
- impulsivne reakcije i teškoće u kontroli ponašanja
- trajna telesna i emocionalna napetost
- nagli izlivi plača ili besa
- pojačana razdražljivost
- niska tolerancija na frustraciju

Hipoarousal ili hipopobuđenost

- prividna smirenost koja nije znak mira, već „isključenja“
- emocionalna i telesna umrtvljenost
- letargija, usporenost i smanjena energija
- povlačenje iz kontakta
- odsutan pogled, „zamrzavanje“ ili osećaj da dete nije prisutno
- slaba inicijativa, pasivnost

Deca ove simptome ne izmišljaju niti ih koriste kako bi izbegla obaveze. To su stvarni signali tela i nervnog sistema koji duže vreme funkcioniše u stanju pojačane napetosti i preopterećenosti. Kada dete nema reči ili sigurnost da izrazi ono što proživljava, telo često „govori umesto njega“. Zato je važno ove tegobe shvatiti ozbiljno i posmatrati ih kao mogući znak emocionalnog opterećenja, a ne isključivo kao medicinski problem. Deca s izraženom senzornom preosetljivošću često deluju „razdražljivo“, „preosetljivo“ ili kao da burno reaguju na gotovo sve.

Razumevanje ove dinamike pomaže odraslima da umesto kažnjavanja ponude regulaciju, predvidivost i osećaj sigurnosti.

Razumevanje posledica seksualnog zlostavljanja zahteva širu sliku: dete u školi/vrtiću nije samo učenik, već biće sa telom, emocijama, traumom, mehanizmima preživljavanja i potrebom za sigurnim odraslim osobama. Kada prepoznamo ove signale, ne otvaramo prostor za „izgovore“, već za - podršku, zaštitu i razumevanje.

Posledice ne govore o tome kakvo je dete, već o tome kroz šta je prošlo. Dete nije problem, problem je iskustvo koje nije trebalo da doživi i koje nije biralo.

VAŽNO

“Ako nema fizičke povrede - nema zlostavljanja“ je netačno. Ogroman deo slučajeva uključuje manipulaciju, ubeđivanje i tajnost, a ne otvoreno nasilje.

09

Krug poverenja ili Herojski tim

Odrasle osobe od poverenja su one uz koje se dete oseća sigurno, viđeno i shvaćeno, i za koje zna da će ga slušati bez osuđivanja ili kažnjavanja. To mogu biti roditelji, staratelji, vaspitači, učitelji, školski psiholozi, pedagozi, treneri ili druge bliske odrasle osobe koje su **dosledne, dostupne i spremne da zaštite dete**. Ono što ih čini „odraslima od poverenja“ nije njihova formalna uloga, već način na koji reaguju. Takvi odrasli veruju detetu, poštuju njegove granice, ostaju smireni i preuzimaju odgovornost da potraže pomoć kada je to potrebno. Dete treba da zna da može da ima više odraslih osoba od poverenja i da može da se obrati onoj uz koju se u tom trenutku oseća najsigurnije.

Značajan deo prevencije je da deca identifikuju ko su odrasle osobe od poverenja. U slikovnici "Potraga za moćnom značkom Gaćoslav" oni su nazvani Herojski tim i ovaj termin su prihvatili pojedini dečiji psiholozi i drugi profesionalci koji rade sa decom. Objašnjeno je da je to nekoliko odraslih osoba kojima dete veruje i one razumeju kada im kaže da se oseća zbunjeno, tužno, uplašeno ili nesigurno zbog nekoga ili nečega. U to naravno ulazi i neprimereni dodir ili prikazivanje seksualnog materijala, ali ne mora se odnositi samo na to.

Važno je da povremeno podsećamo dete da postoje makar dve ili tri odrasle osobe, sa kojima može da razgovara o tajnama ili drugim životnim temama. To može da bude i pet osoba, ali je značajno da podstaknemo dete da, kada pravi taj "spisak", makar jedna osoba bude van kruga porodice. I tu mnoga deca navode vaspitače ili učitelje.

Dete treba jasno da zna da nije obavezno da kaže odmah ako se nešto dogodilo i da zbog toga nikada neće biti u problemu. Ako u tom trenutku nije imalo snage, reči ili osećanja sigurnosti da govori, može to da učini i kasnije, onda kada bude spremno. Nikada nije kasno da se nešto kaže i o tome razgovara, a odgovornost uvek leži na odraslima da dete zaštite i pomognu mu, bez osuđivanja ili kazne.

Na nama odraslima je da deci svakodnevno, sopstvenim ponašanjem, pokažemo da smo osobe kojima se može verovati. Kada nam se dete poveri o bilo čemu, važno je da ga dočekamo smireno, s razumevanjem i podrškom, bez ispitivanja, dramatizacije ili umanjivanja onoga što oseća. Verujemo detetu i ne relativiziramo njegove emocije izjavama poput: „*Nije to ništa*“, „*Tako je i drugima*“ ili „*Nemoj da plačeš*“, ili na drugi način ga optužijemo i posramljujemo, jer time dete učimo da su njegova osećanja nevažna ili pogrešna.

Čak i kada je dete pogrešilo ili učinilo nešto što nije bilo u redu, naša je uloga da najpre ponudimo empatiju i jasno damo do znanja da je voljeno i prihvaćeno, dok se o ponašanju može razgovarati kasnije. Deca najlakše uče sigurnost onda kada vide da greške ne ugrožavaju odnos i da bliskost ne nestaje kada su ranjiva. Upravo takvim doslednim porukama odrasli grade temelje poverenja zbog kojih će dete da se usudi da progovori i o težim iskustvima.

10

Uloga vaspitača i učitelja: Od kulture poštovanja do postupanja

Govoreći o ovoj temi prečesto se fokusiramo isključivo na učenje deteta veštinama otpora, što na njega stavlja teret sprečavanja seksualnog zlostavljanja.

Uloga vaspitača i učitelja ne završava na prepoznavanju rizika, već započinje stvaranjem svakodnevne kulture poštovanja, sigurnosti i poverenja u kojoj se dete osjeća viđeno i zaštićeno. Kroz način komunikacije, postavljanje jasnih granica i dosljedno reagovanje na dečije potrebe, odrasli u obrazovnom okruženju šalju snažnu poruku da su dečija osećanja važna i da se kršenje granica ne toleriše. Kada dete pokaže znakove uznemirenosti ili se poveri, ključno je reagovati smireno, ozbiljno i u skladu sa propisanim procedurama, bez ispitivanja, minimizacije ili preuzimanja uloge istražitelja. Upravo ta kombinacija preventivne kulture i odgovornog postupanja omogućava da škola i vrtić budu mesto zaštite, a ne dodatnog straha, te važna karika u lancu podrške deci.

Odrasli su odgovorni za zaštitu dece od seksualnog zlostavljanja, na prvom mestu tako što će obrazovati sebe o tome i pratiti signale. Deca mogu da nauče veštine zaštite i važno je da to urade; međutim, na odraslima je da zaštite decu, a ne na deci da moraju sama da se štite.

Kada učite pravila bezbednosti tela i veštine otpora, **jezik je važan.** Zato smo u ovom objašnjenju dali prilično iznijansiran pristup i izraze, jer takvi izbori pomažu da deca budu bezbedna od seksualnog nasilja i minimizuje osećaje stida i krivice.

Zlostavljano dete oseća stid, krivicu i strah. Odrasli bi trebalo da izbegavaju stvaranje tabua vezanih za seksualnost i da se postaraju da dete zna kome da se obrati ako je zabrinuto, uznemireno ili tužno. Dete itekako može da oseti da nešto nije u redu. Odrasli treba da obraćaju pažnju i budu otvoreni za njihova osećanja i ponašanje. Može da postoji mnoštvo razloga zbog kojih dete odbija kontakt sa drugom odraslom osobom ili drugim detetom. To treba poštovati i na prvom mestu graditi zdrav odnos poverenja, da dete oseća da sa nama može da razgovara o ovom pitanju.

O ovim temama s decom je važno govoriti bez zastrašivanja, dramatizacije ili preopterećivanja informacijama, jer cilj nije da dete oseti strah, već sigurnost. Razgovor treba voditi jednostavnim, uzrastu primerenim jezikom, oslanjajući se na svakodnevne situacije, osećaje i jasne poruke o granicama, a ne na opise opasnosti. Kada odrasli govore mirno, otvoreno i s poverenjem, dete uči da su ova pitanja dozvoljena i da se o njima može razgovarati bez srama. Umesto upozoravanja na „loše ljude“, važno je naglasiti pravo deteta na sopstveno telo, mogućnost da kaže „ne“ i sigurnost da uvek može potražiti pomoć odrasle osobe od poverenja. Na taj način deca razvijaju unutrašnji osećaj zaštite, a ne strah od sveta oko sebe.

Zato treba da mu poručimo:

- *“Dozvoljeno ti je da kažeš 'NE.'"*
- *“Važno je da pokušaš da kažeš."*
- *„Ako ti je teško da kažeš odmah, možeš reći i kasnije.“*
- *„Ako neko dodiruje tvoje intimne delove tela ili traži da ti dodiruješ njegove, to nije u redu.“*
- *„Nikada ne moraš da čuvaš tajne koje od tebe traži druga odrasla osoba, posebno ako te zbog toga boli stomak, osećaš strah, nelagodu ili zbunjenost.“*

11

Kako reagovati ako dete progovori

Ukoliko primetite signale (iznenadna uzrasno neadekvatna ponašanja i seksualizovana igra, regresije, somatizacije, promena raspoloženja, izbegavanje određenih osoba/mesta, pad koncentracije...) ili dete progovori o svom iskustvu veoma je važno da ostanete mirni i da kažete detetu da **ono nije krivo**. Nemojte da se dete oseća kao da je uradilo nešto pogrešno. **Ne ispitujte dete**, već mu recite da ste tu da čujete onoliko koliko je ono u ovom trenutku spremno da ispriča. Deca mogu lako da se osete krivom i da prikriju informacije. Pokušajte da ne donosite prenagljene zaključke na osnovu malo informacija ili na osnovu nejasnih informacija. Uverite dete da ćete učiniti nešto u vezi s tim, i obratite se nekom ko bi mogao da pomogne, kao npr. psihologu, stručnjaku za brigu o deci, lekaru, socijalnom radniku ili policiji. Jasno recite detetu da morate uključiti druge odrasle da vam pomognu, ali da ste vi uvek tu.

Prvi razgovor sa detetom koje pokazuje zabrinjavajuće signale ili pokušava da se poveri je ključni trenutak. Odrasla osoba ne treba da istražuje, već da ***sluša, smiri i podrži***. Cilj nije otkriti sve, nego omogućiti detetu da se oseća bezbedno.

1. Smirite situaciju

Sedite pored deteta, ne iznad njega. Koristite smiren ton.
Rečenice koje pomažu:

- *„Ovde si na sigurnom.“*
- *„Možeš da mi kažeš ako nešto nije u redu.“*

2. Slušajte, ne ispitujte

Izbegavajte pitanja koja vode (*„Da li ti je on to uradio?“*).
Koristite otvorene, nežne pozive:

- *„Želim da razumem... možeš li mi reći šta se dogodilo?“*
- *„Šta te je uplašilo?“*

3. Verujte detetu i to mu recite

Čak i ako priča deluje zbunjeno. Dete treba da čuje:

- *„Verujem ti.“*
- *„Nisi ti kriv/kriva.“*
- *„Dobro je što si mi rekla/rekao.“*

4. Ne obećavajte čuvanje tajne

Umesto toga recite:

- *„Moje je da te zaštitim. Moraću da potražim pomoć drugih odraslih koji će mi pomoći u tome, ali ću biti uz tebe sve vrijeme u tom procesu.“*

5. Završite razgovor sigurnošću

- *„Hvala ti što si mi rekla.“*
- *„Biću uz tebe.“*
- *„Nisi sama/sam.“*

VAŽNO

“Hvala ti što si mi rekao/la. Verujem ti. Nije tvoja krivica. Ovde si bezbedan/na. Sada je moj posao da te zaštitim i pozovem ljude koji mogu da pomognu.“

Kako podržati dete nakon razotkrivanja

Nakon što dete otkrije iskustvo nasilja, najvažnije je da se oseća **sigurno, viđeno i podržano**. Rane reakcije odraslih mogu odrediti oporavak.

1. Verbalna podrška

- *„Dobro je što si mi rekla."*
- *„Tvoja osećanja su normalna."*
- *„Ovde si bezbedna/bezedan i nisam ljuta/ljut na tebe."*

2. Emocionalna regulacija

Deca mogu da uče da se umire sama, ali im je u stresnim ili preplavljujućim trenucima često potrebna podrška odraslih kako bi tu veštinu razvila i primenila. Ponudite:

- tiši, sigurniji prostor
- sedite ili čučnite pored deteta (u ravnini s njegovim očima, a ne iznad njega)
- usporeno, vođeno disanje, uz ohrabrivanje deteta da prati ritam

3. Stabilnost i rutina

Nakon otkrivanja:

- izbegavati nagle promene rasporeda
- omogućiti predvidljivost
- postaviti jasne granice, ali nežno

4. Oprez sa pitanjima

- ne ispitivati dete ponovo
- ne tražiti detalje
- ne pitati *„zašto nisi ranije rekla?" ili „šta si radila?"*

Ovo su pitanja koja mogu dodatno da retraumiraju dete i podstaknu osećaj stida i krivnje.

5. Porodica

Nakon razotkrivanja zlostavljanja, reakcije porodice su često obeležene šokom, nevericom, snažnim emocijama i osećajem gubitka kontrole. Takva reakcija je ljudska i razumljiva, jer roditelji u tom trenutku pokušavaju da obrade informaciju koja duboko potresa njihovu sliku sigurnosti, poverenja i porodičnog okruženja. Međutim, važno je imati na umu da dete u tom trenutku izuzetno pažljivo prati reakcije odraslih i iz njih zaključuje da li je učinilo ispravnu stvar i da li je sigurno. Zato je ključno da, uprkos sopstvenom šoku i emocijama, odrasli mogu da usmere reakciju prema potrebama deteta. Detetu je potrebna jasna poruka da mu se veruje, da nije krivo i da nije ostalo samo s onim što se dogodilo. Izrazi panike, besa, pretnji ili neodlučnosti mogu kod deteta da pojačaju osećaj krivice i straha, dok smirena prisutnost, iako teška, šalje poruku sigurnosti. To ne znači da odrasli nemaju pravo na emocije, već da ih, koliko god je moguće, procesuiraju uz podršku drugih odraslih ili stručnjaka, a ne pred detetom. U prvim trenucima nakon razotkrivanja, prioritet nije razjašnjavanje detalja, već emocionalna sigurnost deteta i očuvanje osećaja povezanosti.

12

Koga obavestiti i kako izgleda zakonska obaveza

Zakonska obaveza zaštite dece obavezuje sve koji rade sa decom, bez izuzetka. Kod bilo koje opravdane sumnje (kada odrasla osoba, na osnovu zapaženih promena u ponašanju deteta, njegovih izjava ili konkretnih situacija, razumno proceni da je dete moglo biti izloženo seksualnom zlostavljanju, čak i ako nema dokaza) dužnost je da obavesti nadležne institucije.

1. Koga obavestiti?

- **Centar za socijalni rad** (primarni organ zaštite)
- **Policiju** (posebno kada postoji neposredna opasnost)
- **Stručni tim ustanove** (pedagog, psiholog, direktor)
- **Nacionalnu platformu**
  za prevenciju nasilja koje uključuje decu cuvamte.gov.rs

2. Kada se obavešava?

- odmah, čim postoji opravdana sumnja ili zabrinutost
- nije potrebno imati dokaz - sumnja je dovoljna
- obaveštavanje ne treba odlagati „dok se ne razjasni“, jer dete u tom periodu može da ostane izloženo daljem riziku

3. Šta je važno znati?

- obaveštenje nije optužba, već signal zabrinutosti
- obavestiti o sumnji je zakonska i profesionalna obaveza
- odrasla osoba koja obavesti ne može biti sankcionisana ako je postupala u dobroj nameri, čak i ako se sumnja kasnije ne potvrdi

4. Šta NE treba raditi?

- ne pokušavati „razjasniti istinu“ kroz ispitivanje
- ne suočavati dete i osumnjičenog, niti tražiti objašnjenja
- ne istraživati samostalno
- ne čekati „još malo da vidimo“ - vreme gotovo uvek radi protiv deteta
- ne ispitivati dete detaljno ili više puta, jer to može dodatno retraumatizirati
- ne obećavati tajnost koju ne možemo da ispunimo („Nikome neću reći“)

VAŽNO

U ovakvim situacijama, bolje je reagovati ranije i pogrešiti u proceni, nego zakasniti i propustiti priliku da se dete zaštiti.

13

Kako dokumentovati sumnju

1. Šta zapisati?

- datum i tačno vreme kada se zapažanje ili poveravanje dogodilo
- mesto (učionica, dvorište, kabinet, online okruženje i sl.)
- ko je bio prisutan
- konkretne reči deteta, bez parafraziranja
- ponašanje deteta tokom razgovora (plač, povlačenje, strah, drhtanje)
- konkretne promene u ponašanju (šta se tačno promenilo, od kada i u kojim situacijama)
- fizičke primedbe ako su vidljive (npr. „dete se žali na bol u stomaku“)
- koje ste vi radnje preduzeli

2. Šta ne sme da se zapisuje?

- sopstvene pretpostavke („mislim da...“)
- optužbe ili zaključci („počinioc je...“)
- interpretacije („detetu je očigledno neprijatno“)
- nagađati motive ili uzroke
- prepričavati „šta su drugi rekli“ bez jasnog izvora
- unositi lične emocije, bes, strah ili osude
- zapisivati detalje koje dete nije samo izgovorilo

3. Kako čuvati belešku?

- čuvati u službenoj dokumentaciji
- ne fotografisati na privatnim uređajima
- ne slati putem neformalnih kanala komunikacije
- belešku napraviti što je pre moguće, dok su detalji sveži
- pisati je čitko, jasno i potpisati (ime, funkcija, datum)
- Postupati u skladu s internim protokolima ustanove i zakonskim obavezama

Bezbedno i tačno dokumentovanje štiti dete, profesionalca i proces.

14

Kako zaštititi sebe kao profesionalca

Profesionalci koji rade sa traumom nose veliki emocionalni teret. Zaštita sebe je sastavni deo zaštite dece.

1. Držite jasne profesionalne granice

- izbegavajte privatne i neformalne kontakte sa decom van profesionalnog okvira
- nikada ne boravite nasamo sa detetom u zatvorenoj prostoriji bez vidljivosti ili prisustva drugih
- ne koristite privatne brojeve telefona, privatne profile ili društvene mreže za komunikaciju sa decom
- sve aktivnosti sa decom treba da budu transparentne, predvidive i u skladu sa pravilima ustanove

Jasne granice ne predstavljaju distancu, već štite i dete i profesionalca od pogrešnih interpretacija, rizika i zloupotrebe.

2. Praktikujte redovnu superviziju ili stručnu podršku

- redovna razmena sa kolegama, supervizorima ili stručnim saradnicima
- mogućnost da se dileme, sumnje i emocionalni teret obrade u sigurnom profesionalnom prostoru
- supervizija pomaže u donošenju smirenih odluka i smanjuje rizik od sagorevanja

Rad s osetljivim temama ne treba i ne sme da bude individualni teret.

3. Brinite o sopstvenoj regulaciji

Deca snažno reaguju na emocionalno stanje odraslih. Profesionalac treba da ima prostor da:

- prepozna sopstvene granice i znakove preopterećenosti
- uzme pauzu i odmori se kada je potrebno
- vodi računa o sopstvenom mentalnom zdravlju i traži pomoć bez osećaja krivice

Briga o sebi nije sebičnost, već preduslov odgovornog rada sa decom.

4. Vodite računa o komunikaciji sa roditeljima

- komunicirajte jasno, smireno i u skladu sa ulogom i ovlašćenjima
- izbegavajte nepotpune, neproverene ili lične interpretacije
- ne obećavajte ishode koje ne možete da kontrolišete
- po potrebi uključujte stručne službe i poštujte hijerarhiju postupanja

Profesionalna komunikacija štiti odnos, ali i pravnu i etičku poziciju zaposlenog.

Zaštita dece i zaštita profesionalaca nisu suprotstavljeni ciljevi. Naprotiv, jasne granice, stručna podrška i briga o sebi omogućavaju da profesionalci ostanu prisutni, odgovorni i dugoročno sposobni da rade u najboljem interesu deteta.

15

Radionice i aktivnosti za decu

Radionice o telesnim granicama, pravu na „NE“, privatnosti i bezbednosti imaju najveći efekat kada su jednostavne, jasne i aktivne. Aktivnosti treba da budu kratke, uzrasno primerene i fokusirane na razumevanje i doživljavanje, a ne na strah.

1. Aktivnost: Moj lični balon

- Uzrast: 3-10 godina
- Deca raširе ruke i naprave „balon“ oko tela. Svako dete kaže: *„Ovo je moj prostor.“*
- Vaspitač zatim demonstrira različita ponašanja (približavanje previše blizu, tapšanje, rukovanje, zagrljaj) i deca govore koje im prijaju, a koje ne.
- Naglasiti da: lični balon može biti različite veličine za svako dete, ono što je danas u redu, sutra ne mora da bude, čak i „poznati“ ljudi treba da pitaju pre dodira. Važna poruka: *„Tvoje ‘ne’ važi uvek, čak i ako si ga ranije rekao/la drugačije.“*

2. Aktivnost: STOP - NE - ODLUČNO

- Uzrast: 6-10 godina
- Deca vežbaju tri načina zaštite:
- STOP (ispružena ruka)
- NE (jasno i glasno)
- ODLUČNO ODLASKOM (napusti situaciju)
- POMOĆ – pronađi drugu osobu od poverenja i reci šta se desilo.
- Cilj: Ojačati detetovu sposobnost verbalnog i neverbalnog postavljanja granica, uz naglasak da: dete ne mora da bude ljubazno kada se štiti, glas može da mu drhti, ali poruka i dalje važi, ako ne može da kaže ništa, odlazak je takođe zaštita. “*Važno je da to podeliš s osobom kojoj veruješ*”.

3. Priča: Telo koje priča

Uzrast: 3-8 godina
Priča o detetu koje oseća „toplinu u stomaku“ kada je bezbedno, a „kamen u stomak“ kada nije. Deca podele u kojim situacijama osete koji „stomak“.

4. Aktivnost: Tajna koja se ne čuva

Uzrast: 6-10 godina
Na tabli se piše razlika između: lepe tajne (rođendan, poklon, crtanje iznenađenja) i opasne tajne (neprijatan dodir, poruke, fotografije, nečije ponašanje koje plaši). Deca uče da se opasne tajne nikada ne čuvaju.

5. Vežba: Kako reći odraslom da nešto nije u redu

Uzrast: 5-10 godina
Deca uče rečenice: *„Ne osećam se dobro.“*; *„Neko me plaši.“*; *„Želim da ti nešto kažem, ali mi je teško.“*

6. Vežba: „Crvene zastavice i sigurne odluke“

Uzrast: 9–11 godina
Cilj: Razvijanje sposobnosti prepoznavanja rizičnih situacija (online i offline), jačanje unutrašnjeg osećaja sigurnosti i donošenja zaštitnih odluka.
Kako se sprovodi: Vaspitač ili učitelj čita kratke, svakodnevne situacije (bez eksplicitnog sadržaja), a deca odlučuju da li je situacija: **zelena** – sigurna, **žuta** – zbunjujuća, treba zastati i pitati, **crvena** – nije u redu, treba potražiti pomoć.

16

Edukacija roditelja - za razgovore na roditeljskim sastancima

Roditelji često žele da zaštitite svoje dete, ali nisu sigurni kako da razgovaraju o telu, granicama i bezbednosti. Neki izbegavaju teme iz straha da *„neće reći nešto pogrešno“*, drugi zato što su i sami odrasli u sredini gde se o intimnosti, seksualnosti i granicama nikada nije govorilo otvoreno. Zato je uloga odgajatelja ključna: škole i vrtići su mesto gde roditelji mogu prvi put da dobiju jasan, stručan i smirujući okvir.

Ovo je posebno važno jer deca razvijaju najzdravije obrasce onda kada dobijaju usaglašene poruke - od kuće i iz vaspitno-obrazovne ustanove. Ako poruke nisu dosledne, dete se zbunjuje i šalje oprečne signale (*„u vrtiću smem da kažem NE, ali kod kuće ne smem“*).

Šta roditelji treba da znaju o telesnom integritetu i bezbednosti deteta

1. Najvažnije rečenice koje dete treba da nauči

- *„Moje telo pripada meni.“*
- *„NE je cela rečenica.“*
- *„Ne čuvam opasne tajne.“*
- *„Mogu da kažem odraslom ako mi nešto smeta.“*

2. Kako roditelj osnažuje dete?

- poštujući njegovo *„ne“*
- ne forsirajući poljupce i zagrljaje
- govoreći jasno: *„Nikome ne duguješ dodir“*
- uvažavajući granice deteta u svakodnevnim situacijama
- ponavljajući da ste tu za dete
- razgovorima o temama telesnog integriteta, pristanka, seksualnosti (uzrasno primereno) čime pokazujemo da su sve teme dobrodošle

3. Digitalna bezbednost

- telefon i internet u zajedničkim prostorijama
- zaključani profili
- zabrana dopisivanja sa nepoznatima
- objašnjenje da slike tela nikad ne smeju da se šalju
- razgovarati o važnosti zaštite na internetu, ali i modeliranje to kroz svoje ponašanje, jer neretko i roditelji nesvesno izlažu decu riziku kroz objave na svojim društvenim mrežama

4. Kako znati da nešto nije u redu?

- iznenadne promene raspoloženja
- problemi sa spavanjem
- izbegavanje određenih osoba
- strah od presvlačenja ili dodira
- pad koncentracije

5. Najvažnije reakcije roditelja

- verujte detetu
- ne pitajte zašto nije ranije reklo
- recite: *„Nisi kriv/kriva.“*
- odmah se obratite profesionalcima

17

Kako graditi kulturu bezbednosti u ustanovi

Kultura bezbednosti nije dokument - to je svakodnevna praksa

1. Jasna pravila ponašanja za sve odrasle

- zabrana privatnog kontakta sa decom
- zabrana poklona, tajnih poruka, privilegija
- obavezno prijavljivanje svih sumnji
- pravila su vidljivo istaknuta i dostupna zaposlenima, roditeljima i saradnicima
- novo osoblje prolazi obavezno uvodno upoznavanje pravila pre početka rada

2. Dosledno poštovanje profesionalnih granica

- vrata prostorija ostaju otvorena
- nikada ne ostajati sami sa detetom bez opravdanja
- uvek raditi u vidokrugu drugih
- aktivnosti sa decom su planirane i dokumentovane
- izbegavati improvizacije i „usluge iz dobre namere“ van protokola
- svaka siva zona se razjašnjava odmah, a ne normalizuje vremenom

3. Obavezne interne edukacije i supervizije

- minimum jednom godišnje obuka o prepoznavanju rizika
- praksa deljenja primera (anonimizovanih) između kolega
- edukacije uključuju kratke praktične scenarije („šta bih uradio/la ako...“)
- redovno osvežavanje znanja o digitalnim rizicima i savremenim oblicima groominga
- obuka obuhvata i brigu o profesionalcima (emocionalni teret, sekundarna trauma)

4. Proaktivna komunikacija sa roditeljima

- redovno informisanje o pravilima bezbednosti
- kreiranje zajedničkog okruženja poverenja
- roditelji se upoznaju s tim šta mogu očekivati od ustanove u slučaju sumnje
- jasno se komunicira da je bezbednost iznad reputacije
- podsticanje roditelja da se jave sa pitanjima i zabrinutostima bez straha

5. Mehanizam interne obavesti

- jasni, sigurni kanali
- bez straha od posledica
- zaštita i podrška osobi koje obavesti o sumnji
- mogućnost poverljivog savetovanja pre formalne obavesti
- jasno definisani rokovi reakcije (npr. isti dan)
- evidencija prijava uz zaštitu poverljivosti i pristup samo ovlaštenima

6. Timska pristup zaštiti dece

U svakoj ustanovi treba da postoji:

- tim za bezbednost i zadužena osoba za prijem sumnji
- tim ima jasno definisane uloge i odgovornosti
- redovni sastanci tima (i preventivno, ne samo reaktivno)
- u tim se uključuje osoba kojoj se pojedino dete poverilo, jer dete ju je s razlogom biralo
- saradnja sa spoljnim stručnim službama unapred uspostavljena, a ne ad hoc

18

Umesto zaključka

Šta je ključno za prepoznati?

- svaka nagla promena ponašanja je signal neke promene u detetovom životu
- preterana pažnja odraslog prema jednom detetu
- tajne između odraslog i deteta
- izolacija, pokloni, privilegije
- izbegavanje određenih osoba

Šta nikada ne raditi?

- ne ispitivati dete detaljno
- ne suočavati dete i osumnjičenog
- ne odlagati slanje obavesti
- ne prikrivati iz straha da ćete „pogrešiti“

Šta uvek raditi?

- dati dužnu pažnju izjavi deteta i verovati detetu
- zapisati njegove tačne reči
- obavestiti o sumnji odmah
- pratiti emocionalne signale
- sarađivati sa stručnim službama

Apsolutno pravilo zaštite dece

Dete ne mora da dokazuje da je zlostavljano. Odrasli moraju da dokažu da je bezbedno.

Zloupotreba moći je srž svakog zlostavljanja

- čak i ako nema dodira
- čak i ako deluje kao „prijateljstvo“
- čak i ako dete ne razume
- čak i ako nema fizičkih tragova

Digitalni prostor je najveća nova zona rizika

- grooming preko igrica
- seksting i sekstoržn
- deljenje fotografija
- deepfake materijali
- online izolovanje deteta

Na kraju, važno je podsetiti da zaštita dece ne zavisi od savršenog znanja, već od spremnosti da se reaguje. Nijedan pojedinačni znak sam po sebi ne mora da znači zlostavljanje, ali je ignorisanje signala uvek veći rizik nego pogrešna procena u dobroj veri. Deca retko govore direktno. Ona češće pokazuju kroz ponašanje, promene i odnose. Upravo zato je odgovornost odraslih da ostanu pažljivi, da ne normalizuju nelagodu i da sigurnost deteta uvek stave ispred sopstvene nesigurnosti, reputacije ili straha od greške. Kada odrasli jasno pokažu da veruju deci, da su spremni reagovati i da nisu sami u toj odgovornosti, stvaraju se uslovi u kojima zlostavljanje gubi moć, a dete dobija ono što mu je najpotrebnije – zaštitu, verovanje i sigurnost, dok zlostavljaču ostane stid i krivica.

NAJVAŽNIJA PORUKA ZA STRUČNJAKE

Bolje obavestiti o koja se pokaže neutemeljenom nego propustiti da obavestimo o stvarnoj opasnosti.

- **Bezbednost deteta je iznad svega**

Svako dete ima pravo da bude bezbedno, poštovano i zaštićeno. Naša je odgovornost da razumemo signale, reagujemo na vreme i kreiramo okruženje u kojem se svaka devojčica i svaki dečak osećaju slobodno da govore, da pitaju i da potraže pomoć.

- **Znanje štiti, a poverenje spašava**

Deca najlakše progovore onda kada osete da je odrasla osoba smirena, predvidiva i dostupna. Znanje o telesnom integritetu, digitalnoj bezbednosti i emocionalnim reakcijama na traumatska iskustva omogućava nam da budemo ta sigurna tačka. Naš zadatak nije da znamo sve, već da budemo osoba kojoj dete može verovati.

- **Ne moramo dokazati da se zlostavljanje dogodilo, treba da dokažemo da je dete bezbedno**

Sumnja je dovoljna da reagujemo. U svakom sistemu zaštite postoji jedno osnovno pravilo: Bolje je jednom nepotrebno reagovati, nego jednom zakasniti. Naša briga i blagovremena reakcija mogu sprečiti dalje povređivanje deteta, ali i omogućiti njegov oporavak, samopouzdanje i osećaj da u svetu postoji odrasla osoba koja brine. Time ujedno štitimo i drugu decu od rizika.

- **Kultura bezbednosti se gradi svakog dana**

Bezbednost nije procedura, to je odnos, navika, stav i vrednost. Gradi se kroz male korake: poštovanje dečjeg „ne“, otvoren razgovor, pažnju na signale, timsku saradnju, jasno postavljene granice i neodložnu reakciju. U svakoj sobi, učionici, hodniku i igri, odrasli oblikuju prostor u kojem dete uči da veruje sebi i drugima.

- **Deca se oporavljaju kroz odnose koji ih čine viđenim, čuvanim i poštovanim**

I nakon trauma, deca imaju neverovatnu sposobnost oporavka. Najvažniji faktor je jedan: odrasla osoba koja ih ne napušta i ne sumnja u njih. Svaki put kada verujemo detetu, poštujemo njegovu granicu, čujemo njegovu rečenicu ili brinemo o njegovoj bezbednosti - mi učestvujemo u njegovom zaceljenju.

- **Na kraju: ovaj vodič postoji zbog dece, ali i zbog odraslih**

Da bi odrasli bili zaštita, moraju biti informisani, hrabri i međusobno podržani. Ovaj vodič je tu da bude alat, orijentir i oslonac. Niko ne može sam zaštititi svako dete, ali zajedno možemo stvoriti okruženje u kojem je zlostavljanje teško, a bezbednost prirodna.

Stručna recenzija

Kao stručnjakinja koji više od četiri decenije radi sa decom, roditeljima i profesionalcima u području zaštite dece od nasilja, posebno seksualnog zlostavljanja, smatram da je ovaj priručnik izuzetno vredan, potreban i duboko odgovoran doprinos našem stručnom i društvenom prostoru. Malo je materijala koji uspevaju da obuhvate kompleksnost teme, a istovremeno da ostanu jednostavni, razumljivi i primenjivi - ovaj priručnik upravo to postiže.

Autorke su izuzetno uspešno kreirale vodič koji na jasan, sistematičan i osetljiv način objašnjava temeljne koncepte telesnog integriteta, sigurnosti dece i ranog prepoznavanja rizika. Ono što posebno želim da naglasim je da se u svakom delu teksta vide ne samo znanja nego i duboka briga za dobrobit deteta. Priručnik ne ostaje na teoriji; on daje konkretne primere, modele razgovora, razrađene faze grooming, jasne razlike između uzrasno očekivanog ponašanja i znakova zlostavljanja, te pruža roditeljima i stručnjacima praktične alate koji se mogu primeniti odmah, u svakodnevnim situacijama.

Posebno ističem način na koji je obrađena tema online rizika. Deca današnjice odrastaju u digitalnom okruženju u kojem su oblici nasilja često nevidljivi odraslima. Ovaj priručnik, što je retkost u regionalnim publikacijama, prepoznaje i detaljno obrađuje te oblike - sexting, online iznude, digitalni grooming, AI generisane sadržaje. Time priručnik odgovara na realne izazove savremenog detinjstva i roditeljstva.

Želim da istaknem i izuzetnu važnost delova koji se odnose na prepoznavanje promena u ponašanju dece. U praksi prečesto vidimo da se detetovi signali tumače kao „problem sa disciplinom“, „faza“ ili „izazovno ponašanje“, a retko kao ono što zaista jesu - poziv u pomoć. Ovaj vodič progovara glasom deteta koje možda još ne može da progovori samo. Jasno i empatično objašnjava emocionalne, kognitivne i telesne posledice seksualnog zlostavljanja, čime odgajateljima i roditeljima daje ključ za razumevanje onoga što se ne vidi na prvi pogled.

Jedna od najvećih vrednosti ovog priručnika je što istovremeno štiti dete i osnažuje odrasle. Ne zastrašuje, već podučava. Ne optužuje, već poziva na partnerstvo. Ne stvara paniku, nego pruža oruđa, sigurnost i jasnoću. Posebno važno - nudi model kako stručnjaci u vrtićima i školama mogu da sarađuju sa roditeljima, jer upravo usklađena i otvorena komunikacija između različitih struktura za zaštitu dece i roditelja predstavlja najsnažniji zaštitni faktor za dete.

Konačno, ovaj priručnik dolazi u trenutku kada je našem društvu preko potrebna ovakva vrsta resursa. Tema telesnih granica i seksualnog zlostavljanja dece nikada ne sme da bude prepuštena improvizaciji ili nedovoljnom znanju. Svaki profesionalac koji radi sa decom treba ovakav alat: jasan, stručan, primenjiv i napisan sa punom svešću o odgovornosti koju imamo prema deci.

Zbog svega navedenog, sa velikim uverenjem preporučujem ovaj priručnik kao obavezno štivo za odgajatelje, učitelje, pedagoge, psihologe, socijalne radnike, edukatore, sportske trenere, roditelje i sve odrasle koji imaju privilegiju i odgovornost da budu deo detetovog sveta.

Ovaj vodič je, u najdubljem smislu, znanje koje štiti.

prof. dr. sc. Gordana Buljan Flander

Literatura

Bilić, V., Buljan Flander, G., & Hrpka, H. (2012). Nasilje nad djecom i među djecom. Jastrebarsko, Hrvatska: Naklada Slap.

Buljan-Flander, G., & Kocijan-Hercigonja, D. (2003). Zlostavljanje i zanemarivanje djece. Zagreb, Hrvatska: Marko M.

Collin-Vézina, D., & sur. (2025). Information sheet #10 – What is child sexual abuse? Canadian Child Welfare Research Portal.

European Commission. (2022). Tackling child sexual abuse online: Staff working document SWD(2022) 209 final. European Commission.

Gonzalez, D., & Cassel, K. (2023). Child abuse and neglect. U StatPearls. StatPearls Publishing.

Incest Trauma Centar. (n.d.). Seksualno zlostavljanje dece: Vodič za roditelje i stručnjake. Beograd.

Institut za mentalno zdravlje. (2015). Smernice za postupanje u slučajevima sumnje na zlostavljanje i zanemarivanje dece. Beograd.

Internet Watch Foundation. (2024). IWF Annual Report 2023: Trends and data on child sexual abuse imagery online. Internet Watch Foundation.

Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba. (n.d.). Nasilje među djecom – priručnik

Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba. (n.d.). Nasilje preko interneta (cyberbullying) – vodič za roditelje i stručnjake.

UNICEF. (2020). Action to end child sexual abuse and exploitation, online and offline: Framework for action. New York, NY: UNICEF.

UNICEF. (2024). Fast facts: Violence against children – widespread, affecting millions globally. UNICEF.

van der Kolk, B. A. (2021). Telo sve beleži: Mozak, um i telo u isceljenju traume (p. 440). Psihološko savetovalište Mozaik.

Voker, P. (2024). Kompleksni PTSP: od preživljavanja do procvetavanja: vodič i mapa za oporavak od traume iz detinjstva (p. 275). Psihološko savetovalište Mozaik.

WeProtect Global Alliance. (2021). Global threat assessment 2021: Working together to end the sexual exploitation of children online. WeProtect Global Alliance.